

Bruken av navneparene *kvener* – *Kvenland* og *finner* – *Finland* i tekster fra middelalderen. En kildekritisk gjennomgang.

Av Eira Söderholm

The article deals with the name pairs Kven and Finn(e) and Kvenland – Finland in medieval texts, on one hand in Old Norse and the other hand in Old Swedish. Scholars have traditionally thought that the ethnonym kven referred specifically to an ancient Finnish people living on both sides of the Gulf of Bothnia, and the regional name Kvenland would have meant the area inhabited by this northern people. The ethnonym Finn(e), on the other hand, would have referred in Swedish as well as Old Norse to the people who lived in southwestern Finland; in Norwegian also to the Sámi people. The region name Finland would have meant the southwestern Finland in both languages.

In this article I try to argue that this is not the case. My argument is that, the Swedes originally used the word Finne of all Finnish-speaking tribes living north of the Gulf of Finland, and the region name Finland would have referred to the entire area where they lived. Old Norse-speakers, on the other hand, used the ethnonym Kven of the same tribes that the Swedes called Finne, and the regionname Kvenland was not limited to referring to the coast of the Gulf of Bothnia. Thus, the ethnonyms Finn(e) and Kven and the region names Kvenland and Finland would have been synonyms used by two different groups of language users.

1 Innledning

Jeg vil i denne artikkelen behandle navneparene *kvener* – *Kvenland* og *finner* – *Finland* med hensikt om å kartlegge hvordan 1. etnonymet *kven* historisk sett forholder seg til etnonymet *finne* og 2. områdenavnet *Kven-*

land til områdenavnet *Finland*. Utgangspunktet mitt er at områdenavnene *Kvenland* og *Finland* bygger på etnonymene *kven* og *finne*, altså at med *Kvenland* har man ment et område hvor det har bodd «kvener», og at med *Finland* et område der det har bodd «finner». En annen type tolkning ville være å tenke at førsteleddene *kven* og *fin(n)* hadde en beskrivende funksjon i områdenavnene, men da ville det ikke være aktuelt å redegjøre for hva slags folk disse ordene har henvist til. (Om spørsmålstillingen se f.eks. Ahola & Frog 2014: 65; Elenius 2019: 125.)

Hovedinteressen er rettet til det om ordparene sikter til forskjellige folkegrupper og landområder, slik den allmenne oppfatningen hittil har vært, eller om forskjellen i ordbruken har sitt utgangspunkt i at de har blitt brukt av forskjellige språklige og/eller kulturelle folkegrupper. Som kildemateriale bruker jeg tekster fra middelalderen hvor disse ordene eller navnene forekommer. Men siden interessen ligger på skandinavisk ordbruk, har jeg utelatt det russiskspråklige materialet fra behandlingen.

Det er viktig å poengtere at i denne artikkelen er det hele tiden snakk om eksonymer som skandinaver har brukt om sine finskættede naboer og deres bosetningsområder; sikkert er at de finskættede på sitt eget språk aldri har brukt benevnelsene *kven* eller *finn(e)* om seg selv eller områdenavnene *Kvenland* eller *Finland* om bosetningsområdene sine. Et unntak er dagens emansiperte kvener, der en del i det siste har begynt å bruke det norske lånordet *kvääni* som endonym, inngruppenavn, på sitt eget språk.¹⁾

I denne artikkelen vil jeg bruke fellesbenevnelsen *finskættede* om alle de folkene som ordene *kven* og *finne* brukes eller har blitt brukt om, uansett hvor de bor eller har bodd, samene naturligvis unntatt. Om samene og deres antatte forfedre bruker jeg ordet *samiskættede*. Ordbruken bør altså ikke oppfattes som et innlegg i diskusjonen om hvorvidt *kven* er et passende ord for de finskættede i Norge.

1) Lars Elenius har i artikkelen «Nationella minoritetens symboliska nationsbyggande. Föreställningen om Kvänland och Sápmi som nya former av etnopolitik bland finskspråkiga och samiskspråkiga minoriteter» (2018) behandlet problematikken hvordan *kven* og *Kvenland* har fått ny betydning i dagens etnopolitiske kamp.

2 Dagens ordbruk: *kvener* en norsk minoritet, *finner* majoritetsfolk i eller fra Finland

Slik vi oppfatter ordet *kven* i dag, viser det til den finskættede befolkningen som har sine røtter i Nord-Norge. Eller som Store norske leksikon (SNL) formulerer det:

kvener. Kvener brukes i dag om folk av kvensk/finsk ætt i Nord-Norge. Opprinnelig er kvener et gammelt folkenavn som er kjent allerede fra Ottars beretning som ble nedtegnet ved hoffet til kong Alfred av Wessex på slutten av 800-tallet. (Forsgren & Minken 2020)

Den eneste begrensningen i dagens språkbruk er altså at kvener er finskættede folk bosatt i Nord-Norge. Hva «av kvensk/finsk ætt» betyr, står det ingenting om.

Norsk historisk leksikon er noe mer nøyaktig i definisjonen:

Kven, pl. *kvener*, er en skandinavisk betegnelse som i middelalderen ble brukt om et finsk folk som holdt til i traktene rundt Bottenviken og som senere ble brukt om mennesker med finsk bakgrunn i Nord-Norge og deres etterkommere. Betegnelsen har vanligvis ikke blitt brukt om de finner som kom til Finnskogene på Østlandet, især på 1600-tallet, og deres etterkommere (se *skogfinner*). Kven har heller ikke vært brukt om de finlendere som har flyttet til Norge etter 2. verdenskrig, selv om uttrykket «nykvener» har forekommet sporadisk. (Niemi 2020)

Den sistnevnte definisjonen begrenser begrepet *kven* både geografisk (har sine røtter i Bottenvik-området; *skogfinner* i Øst-Norge er ikke kvener), og tidsmessig (nyinnvandrede finner er ikke kvener).

Ordet *finner* er i SNL oppført slik:

1. **finner.** Finner, betegnelse på de finsktalende innbyggerne i Finland, tidligere også på samene (se finner – samer). Innvandrerne fra Finland på 1700- og 1800-tallet flyttet inn i et område som var i all hovedsak befolket av samer. Nabofolkene brukte da samme betegnelse både på den gamle og den nye befolkning. I moderne språkbruk er det imidlertid forskjell på entallsformene, henholdsvis en finn (det utdaterte ord for samer) og en finne (person fra Finland). Etterkommere av gamle tiders innvandrere fra Finland kalles i dag ofte *kvener*. Se også *skogfinner*. (Thingsaker 2018)

2. **finner – samer.** Finner er en foreldet betegnelse på samer, som tidligere ble brukt av ikke-samer. I dag oppfattes betegnelsen som nedsettende.

(Berg-Nordlie 2019)

Definisjonen av *finner – samer* blir etterfulgt av en lengre forklaring om ordets bruk og etymologi. I den første betydningen blir bruken av ordet *finner* begrenset til finsktalende innbyggere i Finland, altså en meget snever definisjon.

SNL har også begrepet *skogfinne*:

skogfinner. Skogfinner er en folkegruppe som i 1998, sammen med kvener, rom, romani og jøder, ble anerkjent som nasjonal minoritet i Norge ved regjeringens ratifikasjon av Europarådets rammekonvensjon av 1. februar 1995 om beskyttelse av nasjonale minoriteter. Betegnelsen skogfinner brukes i dag om etterkommerne av finner som innvandret til Sverige fra slutten av 1500-tallet og videre til det sørøstlige Norge fra 1640-årene.

(Minken & Arntzen 2019)

Definisjonene av begrepene *kven*, *finne* og *skogfinne* er altså greie: Finnene bor i, eller i det minste er fra Finland, kvenene bor i, eller i det minste er fra Nord-Norge, skogfinnene er etterkommere av finner og har sine røtter i det sørøstlige Norge.

Jeg skal i denne artikkelen ta for meg om forholdet mellom begrepene *kven* og *finne*. Jeg vil konsentrere meg om hvordan ordene har blitt brukt i tidligere tider, særlig middelalderen. Selv om ordene *kven* og *finne* fra dagens perspektiv kan synes temmelig klare, har deres bruksområder variert kraftig siden norrøn tid og fram til i dag. Men for å finne ut hva slags folk disse to begrepene har siktet til, er jeg nødt til å granske også bruken av de historiske områdenavnene *Finland* og *Kvenland* som også forekommer i tekstene fra middelalderen.

3 Kvener fra Kvenland og finner fra Finland

Kven og *Kvenland* er svært gamle begrep, som dukker opp flere ganger i tekstene fra middelalderen. Men hvordan forholdt disse begrepene seg til de mer internasjonale begrepene *finn(e)* og *Finland* som også forekommer i de gamle tekstene? Den allmenne oppfatningen er at Kvenland lå lenger nord enn Finland, et eller annet sted rundt Bottenviken, mer eksakt i den innerste delen av den (se f.eks. Niemis definisjon av *kven* ovenfor), mens

Finland gjerne blir forstått slik at det i gamle dager refererte til det området som nå heter *Egentlige Finland*, altså den sydvestre delen av dagens Finland. Følgelig mener man også at kvener historisk har vært beboere av Kvenland og finskættede finner beboere av Finland. Slik forstår f.eks. historikeren Kyösti Julku de middelalderske begrepene; han har skrevet en omfattende og meget detaljert bok om kvenene – som han mente var den norske betegnelsen på det folket som på finsk hette *kainulaiset* – med stort historisk bakgrunnsstoff som støtte for sine teorier (se Julku 1986), og slik forsto også den danske sagaforskeren Niels Matthias Petersen (1791–1862) disse to begrepene i *Oldnordiske sagaer* (1837, søkeordet *Finland*).

I det siste har spesielt Lars Elenius viet begrepene *kven* og *Kvenland* mye oppmerksomhet, og selv om han har mange interessante synsvinkler, spesielt om den minoritetspolitiske anvendelsen av disse begrepene og hvordan bruken av disse har endret seg fra vikingetiden og opp til i dag, er han i all hovedsak enig i Julkus syn på den geografiske inndelingen til *Finland* og *Kvenland* (se Elenius 2018a: 488; 2019: 117). Denne oppfatningen deler også de norske historikerne Lars Ivar Hansen (2000: 57) og Einar Niemi (2002: 107 og 2008: 4), mens Oscar Albert Johnsen i sin *Finnmarkens politiske historie* funderte på om «kvener» likevel skulle ha vært mest i slekt med kareler og bjarmer (Johnsen 1923: 13). Et mer omfattende Kvenland har blitt foreslått av arkeologen Thomas Wallerström (1995: 228 f.), som mener at Kvenland strakte seg langt fra vest mot øst. Uansett er alle enige om at Kvenland og Finland var to adskilte områder, og at Kvenland lå lenger nord enn Finland. Alle de ovennevnte er også enige om at kvener snakket et østersjøfinsk språk, sannsynligvis et språk som ikke var så forskjellig fra finsk, selv om en del tidligere forskere har ment at kvenene heller var i slekt med svenskene. (Jf. f.eks. Henrik Gabriel Porthan 1788 og Karl Bernhard Wiklund 1896: 113. En oversikt over forskjellige vendinger og meninger angående begrepene *kven* og *Kvenland* fins f.eks. i Julku 1986: 11–43, Wallerström 1995: 216–225 og Elenius 2018a: 488–494).

Jeg vil her gå gjennom middelalderskrifter som handler om nordiske forhold og der begrepene *kven*, *Kvenland*, *finn(e)* eller *Finland* forekommer. Begrepet *finn(e)* har blitt brukt også om samer, noen mener på norsk og norrønt utelukkende om samer. Oftest dette er også tilfellet, men av og til viser termen også til finskættet folk. Her blir de tilfellene

hvor ordet refererer til sannsynlige forfedre til dagens samer, vist oppmerksomhet bare når ordbruken er uklar eller kan fortelle noe om ordbruken angående finskættede. Først skal jeg ta for meg sagalitteratur.

4 Sagaene og de finskættede

Begrepene *kvener* og *Kvenland* dukker opp flere ganger i sagatekstene. Jeg vil her først se på de tilfellene der det ikke fins noen belegg for ordet *Finland* i den samme fortellingen, så se på dem med begge navnene, og så de tilfellene der vi bare finner navnet *Finland* eller ordet *finner* og ikke *Kvenland* eller *kvener*.

Sagaen om Bård Snæfellsås: Bård henter kone fra Kvenland

Sagaen om Bård Snæfellsås er en islendingesaga som forteller om Bård som emigrerte med sin familie til Island. Sagaen antas å være nedskrevet av en ukjent forfatter og blir etter Heimir Pálsson (2000: 87) kategorisert som «yngre sagaer», som kjennetegnes av «svært overdrevne skildringar». Det eldste manuskriptet er fra 1390–1425.²⁾

Bårds far var Dumb (*Dumbr*). Dumbs far var en rise og mora et troll, og Dumb slektet på begge to, sies det. Sagaen forteller om Dumb³⁾:

Hann tók tólf vetra konungdóm. Hann nam í burt af Kvænlandi Mjöll, dóttur Snæs ins gamla, ok gekk at eiga hana. Hon var kvenna fríðust ok nær allra kvenna stærst, þeira sem mennskar váru. En sem þau höfðu einn vetr ásamt verit, ól Mjöll sveinbarn. Sá sveinn var vatni ausinn ok nafn gefit ok Bárðr kallaðr, því at svá hafði heitit faðir Dumbar, Bárðr risi.

(Guðni Jónsson: Bárðar saga Snæfellsáss)

Da han var 12 aar gamall, tok han kongedømet. Han førde burt fraa Kvænland Mjöll, dotter hans Snø den gamle, og gifte seg med henne. Ho var ei fager kvinne og mest den største av kvendkyn millom menneski. Daa dei hadde vore saman ein vinter, fekk Mjöll ein gut. Denne guten vart aust med vatn og gjeve namnet Baard, for far hans Dumb hadde heitt Baard rise.

(Oversettelsen fra Røkke 1915: 3–4)

2) Om Sagaen om Bård Snæfellsås, se også Jakobsson 1998–2001.

3) Oversettelsespråket for sitatene varierer alt etter hvilke oversettelser som har vært lettest tilgjengelige og samtidig mest trofaste mot originalteksten.

Bårds mor, Mjøll, var altså datter til Snø den gamle fra Kvenland. Av andre sagaer går det fram at Snø var en konge. Allerede før fortellingen om bortføringen av Mjøll fortelles det om stedet hvor Bårds far, Dumb, bodde:

Dumbr hefir konungur heitit. Hann réð fyrir hafsbotnum þeim, er ganga norðr um Helluland ok nú er kallað Dumbshaf ok kennt er við Dumb konung.

(Guðni Jónsson: Bárðar saga Snæfellsáss)

Dumb hev ein konge heitt. Han raadde for havbugti som gjeng nordum Hel-
leland og nå er kalla Dumbshav og er uppkalla etter kong Dumb.

(Oversettelsen fra Røkke 1915: 3)

Vi får vite at Dumbs hjem var ved en havbuktt nord for «Helluland». Hvor dette «Helluland» skulle ha vært, er usikkert. «Grønlendingasaga» forteller at det første stedet Leiv Eiriksson kom til på sin tur fra Grønland til «Vinland», var «Helluland» (se Heimskringla.no: «Grænlendinga saga»). Dette «Helluland» er etter én tolkning det samme som Baffinøya i dagens kanadiske provins Nunavut (*Wikipedia.no*, artikkel «Helluland»). Men forståelsen av navnet «Helluland» har ikke vært helt klar for sagaforfatterne. For eksempel i «Hálfðanar saga Brönufóstra» tuller den danske prinsen Halfdan seg bort i «Helluland» på sin tur til Bjarmeland (se Koskela Vasaru 2016: 345–347). Her ser det ut at sagaforfatteren har plassert Helluland og Bjarmeland på samme hold, og siden Bjarmeland så å si konsekvent i litteraturen fra middelalderen blir plassert ved Kvitsjøen på Kolahalvøya (Koskela Vasaru 2016: 404 f.), så har vel Helluland i hans tanker ligget nordøst for daværende Norge.

Av kartverk fra middelalderen kommer det fram at det har vært en allmenn oppfatning at Grønland ligger nord for Skandinavia. For eksempel i Sebastian Münsters kart fra 1545 er «Grünland» plassert aller lengst oppe på kartet, mellom Island og Finnmark, på Jacob Zieglers kart fra 1532 er det landforbindelse fra «Laponia» til «Gronlandt» som også på dette kartet ligger nordligst av alle landområder. På Hioronymus Münzers kart fra 1493 finner vi landområder plassert fra vest til øst i rekkefølge «Norwega» – «Wildlappen» – «Grvnland» – «Rvssia». På dette kartet ligger «Finland» nedenfor «Grvnland» bak en lang vik eller fjord som muligens representerer Kvitsjøen; Grønland har altså blitt plassert der

hvor for eksempel Bjarmia er plassert på Carta Marina av Olaus Magnus fra 1539. Plasseringen av Grønland har altså vært temmelig diffus på middelalderen, og så altså også hos sagaforfatterne. Et eller annet steds nord for datidens Norge har det blitt tenkt å ligge, og dermed har vel «Helluland» gjort det samme.⁴⁾

Men etter sagaen heter havbukten Dumb rådet over, nå – altså ved tidspunktet sagaen ble skrevet – «Dumbshav». Navnet forbindes med Varangerfjorden (jevnfør *Domen-fjellet* i Vardø) eller endog med Kvit-sjøen (se Schøning 1751: 53; Keilhau 1831: 7; Finnur Magnússon & Rafn 1845, note 139; Sandal 2016b, note 7; *Wikipedia.en*, artikkel *Domen*; se også Olaus Magnus 1539, *Carta Marina*, hvor «Doms haf» er tegnet som en innsjø ved Vardøhus).

Hele historien om Bård og spesielt hans far Dumb, er helt eventyrlig med jetter og troll. Det som er viktig i vår sammenheng, er at historien er plassert i Nord-Norge og tydeligvis også har en nordnorsk opprinnelse. «Kvenland» lå da i nærheten av Nord-Norge, må vi anta.

Norna-Gests þátr: Kvener herjer i Sveariket

Også i *Norna-Gests þátr* eller *Tätten om Norne-Gjest* blir navnet *Kvenland* nevnt uten tilknytning til navnet *Finland*. *Norna-Gests þátr* er en fornaldersaga, nedskrevet omtrent samtidig med *Sagaen om Bård Snæfellsås*. Forfatteren er ukjent. (Om *sagaen* se Horgen 1989: 18–23.)

I *Norna-Gests þátr* kommer den danske hedningen *Norna-Gest* til Olav Tryggvasons hoff og forteller der utrolige historier som går over flere hundre år. Dette er likevel hendelser som han selv har vært øyenvitne til. Blant annet har han reist vidt rundt om i Europa med *Sigurd Fávnesbane*, en mytisk germansk helt. I fortellingen dukker også svenske kongen *Sigurd Ring* opp, og han krever at «gjukungene», det vil si burgundere, skal betale skatt til ham, ellers blir det krig. Og krig ble det:

En Gjúkungar biðja Sigurð Fáfnisbana fara til bardaga með sér. Hann sagði svá vera skyldu. Ek var þá enn með Sigurði. Sigldu vér þá enn norðr til Hollsetulands ok lendum þar, sem Járnamóðir heitir. En skammt frá höfninni váru settar upp heslistengr, þar sem orrostan skyldi vera. Sjám vér þá mörg skip

4) Om forholdet mellom *Kvenland* og «*Helluland*» se også nedenfor under kapitlet *Leiðarvísir og borgarskipan*.

sigla norðan. Váru Gandálfs synir fyrir þeim. Sækja þá hváirtveggja. Sigurðr hringr var eigi þar, því at hann varð at verja land sitt, Svíþjóð, því at Kúrir ok Kvænir herjuðu þangat. (Winkel Horn 1876)

Men Gjukungane bad Sigurd Fávnesbane fare i slaget med seg, og han gjorde det. Eg [Norne-Gjest] var då endå med Sigurd, vi siglde nord til Hollesteland, og landa der som det heiter Jarmnota. Men nær ved hamna der var det reist opp haslestenger, der som striden skulle stå. Då såg vi mange skip kom siglande nordanfrå. Gandalvssønene stod føre dei, og begge partar søkte opp på land. Sigurd Ring var der ikkje, han laut verje landet sitt, Svitjod, fordi kurar og kvænir herja der. (Oversettelsen fra Horgen 1989: 64)

Vi ser at handlingen foregår langt sør, trolig til og med sør for Danmark; «Hollsetuland» eller «Hollesteland» blir ansett å sikte til Holstein (Alison Finlay & Þórdís Edda Jóhannesdóttir 2019). Men Sigurd Ring forblir i Svealand for å bekjempe «kúrir ok kvænir». Kurerne fikk sitt navn etter Kurland, som i middelalderen dekket en stor del av nåværende Latvia og også Litauen; befolkningen besto av baltere og østersjøfinske livere. Navnet *Kurland* forekommer i flere sagaer og andre norrøne tekster. Men at *kurer* skulle stå ved siden av *kvener*, har jeg ikke sett noe annet sted. Og det er vel litt merkelig om forfatteren hadde tenkt at Kvenland og kvenene hørte hjemme langt oppe i nord, og likevel skulle ha diktet opp at de herjer sammen med kurerne og i Sverige («Svitjod»). Men vi har i tillegg til liverne også andre østersjøfinske folk som bodde ikke så langt fra Kurland. I en geografisk beskrivelse over Europa ramser Hauksbók opp en utrolig detaljert liste over landområder i nærheten av Gardaríke: «Hía Garða ríki liggja lond þessi. Kirialir. Refalir. Tafeistaland. Virland. Eistland. Lifland. Kurl(and). – –.» (Finnur Jónsson & Eiríkur Jónsson 1892: 155.) Det blir altså nevnt seks områder bebodd hovedsakelig av østersjøfinner: Karelen, Reval (Tallinn), Tavasteland, Viru, Estland og Livland. En skulle heller ha trodd at forfatteren med «kvener» mente beboere fra ett eller flere av disse områdene. I det hele tatt er det mindre vanlig at Sveariket blir herjet av østersjøfinner. Vi kjenner et tilfelle som muligens er historisk, nemlig herjingen av Sigtuna, som sies å ha skjedd år 1187. Erikskrönikan er den beste kilden for dette. Der sies det følgende:

Swerige haffde mykin vadha
 aff karelom ok mykin onadha
 The foro aff haffuit oc vp i mäle
 bade i lugne ok swa i äle
 alt hemelika jnnan swia skär
 ok optast ä mz stylda här
 en tyma fiöl them en then luna
 at the brändo wp sightuna
 Ok brändo thz swa alt i röther
 at then stadhin fik ey än böther
 Jon erchebiscop wart ther slägen
 tess war mangin hedin fåghen
 at them crisno gik swa illa i hand
 thz gledde karela ok rytza land.
 (Hentet fra Wikiedia.se, artikkel
 «Härjningen av Sigtuna 1187»)

Her skal karelerne ha stått bak herjingen og brenningen av Sigtuna. Men det kan like gjerne ha vært andre østersjøfolk som lå bak illgjerningen, kanskje for eksempel folk fra Kurland (om denne muligheten se *Wikipedia.fi*, artikkelen «Sigtunan tuho»). Kanskje er det denne hendelsen – sann eller oppdiktet – som danner grunnlag for den herjingen som kvener og kurer sto for i Norna-Gests þátr.

Uansett, selv om herjingen rammer «Svitjod», har Norna-Gests þátr blitt til i Norge og representerer sørnorsk perspektiv og ordbruk, og da er det bemerkelsesverdig at «kvener» sikter til finskættede eller andre østersjøfinske folkeslag i sør. Dette gir oss en pekepinn om at også kvenene ble kategorisert som et folk ved kysten av Østersjøen på lik linje med kurer.

Egils saga Skalla-Grímssonar: Kvener fra Kvenland som allierte

Det fins også et par sagaer som nevner begge begrepene, *Kvenland* og *Finland*. En av dem er Egils saga Skalla-Grímssonar eller Egils saga, en islandsk ættesaga som er skrevet på 1200-tallet av en ukjent forfatter (*Wikipedia.no*, artikkel «Egils saga»).

Egils saga Skalla-Grímssonar er av en helt annen type enn de foran omtalte Bárðar saga Snæfellsáss eller Norna-Gests þátr. Den er en nøktern historisk fortelling uten noen overnaturlige figurer eller krefter.

Blant annet forteller den om Torolv, som drar på en finneferd, reiser rundt omkring i fjellet og kommer langt østpå, og så kommer i kontakt med kvenene, «kvenir», og blir av disse bedt om å hjelpe Kvenlands kong Faravid mot kareler, «kirjalar», som herjer i Kvenland. Torolv allierer seg meg kvenene, og de angriper sammen karelerne på fjellet. Etterpå utfører de to høvdingene sammen et herjetog mot karelerne i selve Karelen, «Kirjálaland».

Om geografien rundt «Kvenland» forteller Egils saga følgende:

Finnmörk er stórliga víð. Gengr haf fyrir vestan ok þar af firðir stórir, svá ok fyrir norðan ok allt austr um. En fyrir sunnan er Nóregr, ok tekr mörkin nálíga allt it efra suðr svá sem Hálogaland it ytra. En austr frá Naumudal er Jamtaland ok þá Helsingjaland ok þá Kvenland, þá Finnland, þá Kirjálaland. En Finnmörk liggir fyrir ofan þessi öll lönd, ok eru víða fjallabyggðir upp á mörkina, sumt í dali, en sumt með vötnum. Á Finnmörk eru vötn furðulíga stór ok þar með vötnunum marklönd stór, en há fjöll liggja eftir endilangri mörkinni, ok eru þat kallaðir Kílir. (Guðni Jónsson: Egils saga Skalla-Grímssonar)

Finmark er umátelig vid. I vest ligger havet, og fra det skjærer store fjorder seg inn, like ens i nord og hele veien øst om landet. I sør ligger Norge, og Finnmark favner om nesten hele innlandet like langt sørover som Hálogaland strekker seg på sjøsiden. Østenfor Namdal er Jemtland, og så Helsingland, så Kvenland, så Finnland, så Karelen; men Finnmark ligger ovenfor alle disse landene, med fjellbygder vidt omkring innover i daler og langs strender. I Finnmark finnes det uhorvelig store vatn, og omkring disse vatnene ligger store skogsvidder. Langs etter landet, fra ende til annen, ligger høye fjell, og de kalles Kjølene. (Oversatt av Larsen 1996: 46–47)

Hálogaland strekker seg ved kysten like langt i sør som Finmark i innlandet, men fra Namdalen og østover er landområdenes rekkefølge altså Jemtland, Helsingland, Kvenland, Finland og Karelen. Her dukker det geografiske området *Finland* også opp, men det sies ikke noe om dem som bor i dette landet. Torolv handler visstnok med «finner», men disse bor i Finnmark, og kan betegnes som forfedre til dagens samer. Interessant er det at Finnmark skulle være begrenset av Kjølen. Dette bør oppfattes slik at sagaen med *Finmark* mener det området som hører til nordmennes interessesfære der de i fred og ro kunne drive med «finnehandelen», men langt fra hele bosetningsområdet for den tidens samiskættede.

Noe annet interessant er at Finland blir nevnt å ligge mellom Kvenland og Karelen, selv om Finland eller Finlands beboere på ingen måte er med i handlingen. Torolv og Faravid farer ifølge fortellingen direkte fra Kvenland til Karelen, og det blir ikke sagt noe om at Finland skulle ligge mellom disse områdene. Dette har ført til at Finland av og til har blitt utelatt i de utgitte sagatekstene. F.eks. begrunnet Finnur Jónsson (1886–1888: 41, fotnote) utelatelsen med at «[...] Kirjalaland [synes] at have stødt op til Kvenland». I fortalen (side LXXXV) retter han likevel dette: G. Storm hadde gjort han oppmerksom på at «netop en smal strimmel af Finnland har skudt sig op i mellem Kvenland og Kirjalaland». Hvor på kartet Storm skulle ha ment at dette var tilfellet, forblir uvisst.

Men Kvenland ligger altså øst for Hålogaland, nord for Helsingland, sør for Finnmark, og så – ville man tro – også vest for Karelen. Det er viktig å huske at den karelske bosetningen på begynnelsen 1200-tallet allerede hadde nådd kysten av Bottenviken (se Kirkinen 1995: 25, 31), så Torolv og Faravid kunne ha møtt karelerne både vest og øst for Tornedalen; karelerne var aktive også på den siden av Norrbotten som i dag hører til Sverige. Om dette vitner blant annet at ordet *gárjil* blir brukt i betydningen ‘tsjude, forfølger’ i samiske språkformer på svensk side av Norrbotten (Söderholm 1996: 111; se også Spiridonov 1992).

Egils saga kjenner altså til både *Kvenland* og *Finland*, og disse to navnene refererer til to forskjellige områder hvorav Kvenland ligger nærmest Helsingland og følgelig også Hålogaland.

Fundinn Noregr og Hversu Noregr Byggðist: Opphavet til Norge i Finland og Kvenland

I *Flateyjarbók* fins det to adskilte fortellinger om hvordan Norge ble til, Fundinn Noregr og Hversu Noregr Byggðist. Begynnelsen av tekstene er temmelig lik, og det er de som er av interesse for temaet i denne artikkelen.

Fundinn Noregr – som er en frittstående del av *Flateyjarbók* – er i motsetning til Egils saga igjen en mer eventyraktig saga. Der kan vi lese en mytisk forklaring av hvordan Norge ble til. Den har trolig fått skriftlig form på 1200-tallet (SNL, artikkel «Fundinn Noregr»). Ifølge denne er opphavet til Norge å finne i «Kuenland» eller «Finnland» – eller begge områder. Sagaen begynner med en liten slektstavle:

Forníotr hefir konungr hætit. hann red firir Jotlandi er kallat (er) Finnland ok Kuenland þat er liggir firir austan hafsbotnn þann er gengr til motz vit Ganduik. þat kollu ver Helsingiabotnn. Forníotr atti .iij. syne het æinn Hllerr er uer kollum Ægi annar Logi þride Kari. hann var fadir Frosta faudur Snærs hins gamla. hans son het Þorri hann atti .ij. syne het annarr Nór en annarr Gór. dottir hans het Goi. (Guðbrandur Vigfússon & C.R.Unger 1860–1868)

Fornjot het en konge. Han hersket over Jotland som kalles Finland og Kvenland. Det er øst for havbukten som går inn mot Gandvik, den som også kalles for Helsingbotn. Fornjot hadde tre sønner. En het Hle, som vi kaller Æge, – den andre Loge og den tredje Kåre. Han var far til Frost, far til Snø den gamle. Hans sønn var Torre. Torre hadde to sønner, Nor og Gor, og datteren Goe.

(Oversatt av Sandal 2016a)

Altså var Fornjot kongen i Jotland. I norrøn litteratur refererer *Jotland* som regel til Jylland i Danmark. Siden dette med Jylland ikke rimer med innholdet i historien i Fundinn Noregr, har *Jotland* oftest blitt erstattet med navnet *Gotland*, noe den som har opprettet nettstedet *Heimskringla* mener er feil (Sandal 2016a, fotnote 1). Sandal mener at navnet *Jotland* kan være avledet av det norrøne ordet *jötunn* ‘kjempe, en slags jette’. Men en enklere forklaring etter mitt syn er at førsteleddet i navnet er *jóti*, som som regel i norrønt har betydningen ‘jyde’, men ifølge SAOB har *jote* i eldre svensk litteratur også hatt betydelsen «jätte». Svensk *jätte*, dansk *jætte*, er en kortere variant av norrønt *jötunn*, og det er mulig at ordformen *jóti* har hatt denne betydningen ved siden av å referere til jyder på Jylland. I Finland fins det en hel rekke stedsnavn med førsteleddet *Jätin*, genitivformen av *jätti* ‘kjempe’, mesteparten av disse i Österbotten (Nimiarkisto, søkeordet *Jätin**).

Hvis førsteleddet til navnet *Jotland* i Fundinn Noregr hadde hatt betydningen ‘kjempe’, kunne også navnet *Fornjótr* tolkes til å bety ‘en fornkjempe’. Dette er likevel usikkert, og navnet har blitt tolket på flere forskjellige måter.⁵⁾

5) Om forskjellige tolkninger se f.eks. Hellquist 1903. Hellquist selv sammenligner sisteleddet i navnet med islandsk *ýtar* ‘menn’, og navnet Fornjótr skulle da bety ‘urmennesket’.

Det interessante her er at Jotland kalles «Finland ok Kuenland», begge deler.⁶⁾ Det virker som det ikke skulle ha vært noen klar skillelinje mellom de to, men kan tolkes slik at *Finland* og *Kuenland* er to navn på ett og samme sted, eller i hvert fall har forfatteren vært usikker på om de var forskjellige områder. Det kan også forstås slik at både Finland og Kuenland er «Jotland», og om navnet *Jotland* virkelig skulle vise til kjemper, skulle begge områdene være bosted for disse.

Det som sies sikkert, er at Finland og Kuenland ligger øst om en havbotn som kalles *Helsingjabotn*. Sagaforfatterne hadde det klart for seg hvor Helsingland lå – det har vi sett i Egils saga ovenfor: Sett fra et norsk perspektiv var Helsingland det neste området etter Jemtland. Og når det i Fundinn Noregr i tillegg fortelles at denne havbukten går mot Gandvik, som bærer det samme navnet den dag i dag, er beliggenheten for Helsingjabotn ganske sikker: Navnet har referert til Bottenviken men kanskje også til hele Botniske bukt. Så forteller teksten ovenfor ingenting om hvor ved Botniske bukt Finland og Kuenland ble antatt å ligge.

Sagaens egentlige hendelsesforløp starter med at Fornjots etterkommer i fjerde generasjon, Goe, blir bortført under et offergjestedud, «blot». Deretter bestemte brødrene hennes, Gor og Nor, å dra etter henne. Bemerkelsesverdig er det også at farfaren til Goe, Gor og Nor er Snø den gamle, som i historien om Bård og bortføringen av Mjøll var Mjølls far, og ifølg den historien bodde han i Kuenland, som vi mente lå i det nordlige Fennoskandia (se ovenfor).

I leitingen etter Goe skulle Gor ferdes sjøveien, Nor over land. Reiserutene til begge to blir beskrevet temmelig detaljert og virker svært så realistiske. Det ser ut som om forfatteren har hatt gode kunnskaper om geografien i Østersjøområdet.

Hélt Górr skipum sínum út eftir hafsbotnum ok svá í Álandshaf. Síðan kannar hann víða Svíasker ok allar eyjar, er liggja í Eystrasalti, eftir þat í Gautasker ok þaðan til Danmerkr ok kannar þar allar eyjar. Hann fann þar frændr sína, þá er komnir váru af Hlé hinum gamla ór Hlésey, ok hélt hann þá enn fram ferðinni ok spyrr ekki til systur sinnar. En Nórr, bróðir hans, beið þess, er snjó lagði á heiðar ok skiðfæri gerði gott. Eftir þat fór hann af Kuenlandi ok fyrir

6) Julku (1986: 61) oversetter denne begynnelsen av teksten annerledes: Han mener at Fornjotr rådde over «de landene som heter Finland og Kuenland», der navnet *Finland* sikter til det nåværende «Egentlige Finland», altså det sørvestre Finland.

innan hafsbotninn ok kómu þar, er þeir menn váru, er Lappir heita. Þat er á bak Finnmörk. En Lappir vildu banna þeim yfirför, ok tókst þar bardagi, ok sá krafr ok fjölkynngi fylgdi þeim Nórr, at óvinir þeirra urðu at gjalti, þegar þeir heyrðu heróp ok sá vápnum brugðit, ok lögðu Lappir á flóttu. En Nórr fór þaðan vestr á Kjölu [...]. (Guðbrandur Vigfússon & C.R Unger 1860–1868)

Gor styrte skipene utetter Bottenhavet og siden i Ålandshavet. Han lette mange steder i sveaskjærene og på alle øyene i Østersjøen, deretter i Østgøta-skjærgården. Derfra seilte han til Danmark og lette på alle øyene der. Der fann han sine frender, etterkommere etter Hle den gamle fra Læsø. Han fortsetter ferden videre, uten å finne søsteren Goe. Nor, bror hans, ventet til snøen hadde lagt seg på heiene og det ble godt skiføre. Da dro han fra Kvenland langs havbukten, og kom til det stedet, der folket heter Lapper. Det er bortenfor Finnmark. Lappene ville nekte dem gjennomreise, og det kom til kamp. Nor og følget hans brukte mektige krefter og trolldomskunster. Lappene gikk fra vettet da de hørte krigsropene og da de så våpnene deres la de på flukt. Nor dro herfra vestover Kjølén. (Oversatt av Sandal 2016a)

Brødrene dro altså forskjellige veier, men utgangspunktet må ha vært det samme: Kvenland ved Hafsbót; navnet *Finland* nevnes ikke lenger. Det første stedet som nevnes under Gors reise, er Ålandshav, *Ålandshaf*. Navnet sikter sannsynligvis til den samme delen av Østersjøen som nå: havområdet mellom Åland og det svenske fastlandet, men også hele den sørlige delen av Bottenhavet er mulig. «Sviasker ok allar eyjar, er liggja í Eystrasalti» kunne sikte til Åbo skjærgård med sine tusenvis av øyer, men også de store øyene ved Estlands kyst, Saaremaa og Hiiumaa, før turen fortsetter til *Gautasker*. Dette må ha siktet til øyer nærmere Götalands østkyst.

Nors rute fra Kvenland er mindre detaljert beskrevet, siden det ikke blir nevnt annet enn at han gikk på ski «innan hafsbotninn», langs indre siden av havbotnen, og han kom så til et område hvor det bodde *Lappir*. Order *lapp* forteller at informasjonen enten er svenskspråklig tradisjon eller at også norsktalende (eller islandsktalende) brukte ordet *lapp* i stedet for ordet *finn(e)* om de samiskættede som bodde på den østre siden av Kjølén;⁷⁾ *Lappmarker* har det vært i innlandet på begge sider av

7) Det svenske ordet *lapp* er trolig lånt fra finsk (se SAOB, søkeord *lapp*¹; jf. finsk *lappalainen* 'same'). Låneveien kan likevel ikke anses sikker, og f.eks. Jaakko Häkkinen (2008) mener lånet har skjedd motsatt vei.

Bottenviken – i hvert fall hørte ikke dette området med «lapper» til Finnmarken.

Kyösti Julku (1986: 66 f.) mener at beskrivelsen om brødrenes turer ikke forteller noe om på hvilken side av Botniske bukt de startet, ergo på hvilken side Kvenland lå, men at Nors tur forteller at det lå ved den nordligste delen av bukten, altså den delen som ligger nord for Kvarken. Men siden begge de ovenfor nevnte tekstbitene etter all sannsynlighet er skrevet av en og samme forfatter, og siden det klart sies at Kvenland (og Finland) ligger på østsiden av Helsingjaboutn, må Fundinn Noregr tolkes slik at det ikke fortelles noe om hvor langt nord Kvenland etter forfatterens oppfatning lå, men at det lå på østsiden av Botniske bukt.

Hversu Noregr Byggðist, som er en del av *Flatexjarbók*, kan sies å være en annen versjon av Fundinn Noregr. Den begynner på samme måten, men her er det Þorri som hersket over «Gotlandi, Kvenlandi ok Finnlandi» (Sigurður Nordal 1944–1945). Også her blir Goe borte og brødrene hennes, Gor og Nor, drar for å leite etter henne. Hversu Noregr Byggðist mangler likevel den detaljerte beskrivelsen om brødrenes leiteturer etter at de har forlatt hjemstedet, og har heller ingen geografisk plassering av Kvenland eller Finland, så den gir ikke noe tilleggsinformasjon om disse to områdene.

Ynglinga-saga: Sveakongen Vanlande og kong Snøs datter Driva fra Finland

Ynglinga-saga er en kongesaga og den første av sagaene i *Heimskringla*, Snorre Sturlasons storverk.

Snorre Sturlason (1178/1179–1241) vokste opp på gården Oddi, som var et kultursentrum på Island. Han var godt kjent med forholdene i Skandinavia siden han i årene 1218–1220 besøkte både Norge og Sverige, og var en gang til i Norge i årene 1237–1239. Dessuten var hans fostermor en norsk dronningdatter. (Om Snorre se *Wikipedia.no*, artikkel «Snorre Sturlason» og Magerøy 2018.)

I Ynglinga-saga er det to adskilte historier med to svenskekonger, Vanlande og Agne, som begge får kone fra Finland, Vanlande med samtykke, Agne med vold. Den finske konen blir likevel en skjebnesvanger affære for begge to.

Om Vanlande forteller Snorre:

Vanlandi hét son Svegðis, er ríki tók eptir hann ok réð fyrir Uppsala auð; hann var hermaðr mikill, ok hann fór víða um lönd. Hann þá vetrvist á Finnlandi með Snjá hinum gamla, ok fékk þar dóttir hans Drífu. En at vári fór hann á brott, en Drífa var eptir, ok hét hann at koma apr á þriggja vetra fresti; en hann kom eigi á 10 vetrum. Þá sendi Drífa eptir Huld seiðkonu, en sendi Vísbur, son þeirra Vanlanda, til Svíþjóðar. Drífa keypti at Huld seiðkonu, at hon skyldi síða Vanlanda til Finnlands, eða deyða hann at öðrum kosti. En er seiðr var framiðr, þá var Vanlandi at Uppsölum; þá gerði hann fúsan at fara til Finnlands, en vinir hans ok ráðamenn bönnuðu honum, ok sögðu at vera mundi fjölkyngi Finna í farfýsi hans. Þá gerðist honum svefnhöfugt, ok lagðist hann till svefns. En er hann hafði lítt sofnað, kallaði hann ok sagði, at mara trað hann. Menn hans fóru til ok vildu hjálpa honum; en er þeir tóku uppi til höfuðsins, þá trað hon fótleggina, svá at nær brotnuðu; þá tóku þeir til fótanna, þá kafði hon höfuðit, svá at þar dó hann. (Snorre 1870)

Svegdes søn hed *Vanlande*, som tog rige efter ham og raadede for Upsale-øde; han var en stor hærmænd og fór vide om lande. Han havde vinterophold i Finland hos Snæ den gamle og fik der Driva, hans datter. Om vaaren fór han bort, medens Driva blev igjen, og han lovede at komme tilbage efter tre vintre, men han kom ikke paa ti vintre. Da lod Driva kalde Huld seid-kone, men sendte Vísbur, sin og Vanlandes søn, til Svitjod. Driva kjøbte Huld seid-kone til at lokke ved seid Vanlande til Finland eller ogsaa dræbe ham. Da seiden blev fremmet, var Vanlande i Upsaler; da fik han lyst til at fare til Finland, men hans venner og raadgivere forbød ham det og sagde, at det vist var Finnernes trolddom, som voldte hans reiselyst. Da blev han søvnig og lagde sig til at sove; men da han netop var sovnet, raabte han og sagde, at maren traadte ham. Hans mænd sprang til og vilde hjælpe ham, men naar de tog i hans hoved, traadte hun ham paa fødderne, saa de var nær ved at brydes; da tog de til fødderne, men da kvalte hun hovedet, saa at han døde der.

(Snorre 1900a. Oversatt av Gustav Storm)

Det blir ikke sagt noe om hvor «Finland» ligger, men noe tyder på at Vanlande var konge i *Svíþjóð*, Sveariket, nærmere bestemt «Uppsala auð». Gustav Storm har her forstått «auð» som adjektiv, ‘øde’, men det er heller tale om substantivet *auðr* m. ‘rikdom’ (Norrøn ordbok). Slik har ordet blitt oversatt i nyere utgaver av Snorres kongesagaer (f.eks. 1995: 23). Det anses ikke som sikkert at *Uppsala* i *Uppsala auð* sikter til byen i Uppland som vi kjenner i dag, men kanskje heller til Västergötland (*Wikipedia.se*, artikkel «Uppsala öd»), men da seiden ble sagt fram, var Vanlande i hvert fall i *Uppsalir*, det vil si Gamla Uppsala (se register i *Ís-*

lendingabók; se også kart over Sverige på Snorres tid i Snorre 1964: 273). Dessuten var Uppsala-området maktsenteret i Svitjod på Snorres tid, og det er naturlig å tenke seg at Snorre plasserte Vanlandes rike der. Det nærmeste området på andre siden av Østersjøen er det sørvestre Finland, og Snorres «Finnland» er enklest å plassere der.

Men det er også viktig å legge merke til at Drífa, som Vanlande tok til sin kone, var dattera til Snø den gamle. Her har vi igjen den samme kongen som vi hadde i Sagaen om Bård Snæfellsås og i Fundinn Noregr, men nå er han entydig kongen av Finland.

Ynglinga-saga: Sveakongen Agne bortfører kongedatteren Skjálv fra Finland

Agne, den andre av de sveakongene som ifølge Ynglinga-saga fikk kone fra Finland, var sønn av Dag den vise. Han fikk kona si, Skjálv, fra «Finnland» som krigsutbytte. Slik gikk det for seg:

Agni hét son Dags, er konungr var eptir hann, ríkr maðr ok ágætr, hermaðr mikill, atgervimaðr mikill um alla hluti. Þat var eitt sumar, er Agni konungr fór með her sinn á Finnland, gékk þar upp ok herjaði. Finnar drógu saman lið mikit ok fóru til orrostu. Frosti er nefndr höfðingi þeirra. Varð þar orrosta mikil, ok fékk Agni konungr sigr; þar féll Frosti ok mikit lið með honum. Agni konungr fór herskildi um Finnland, ok lagði undir sik, ok fékk stórmikit herfang. Hann tók ok hafði með sér Skjálv, dóttur Frosta, ok Loga bróður hennar. En er hann kom austan, lagði hann til Stokksunda; hann setti tjöld sín suðr á fitina, þar var þá skógr. Agni konungr átti þá gullmenit, þat er Vísurr hafði átt. Agni konungr gékk at eiga Skjálv. Hon bað konung at gera erfi eptir föður sinn. Hann bauð þá til sín mörgum ríkismönnum ok gerði veizlu mikla; hann var allfrægr orðinn af för þessi. Þá váru þar drykkjur miklar; en er Agni konungr gerðist drukinn, þá bað Skjálv hann gæta vel mensins, er hann hafði á hálsi. Hann tók til ok batt ramliga menit á háls sér, áðr hann géngi at sofa; en landtjaldit stóð við skóginn ok hátt tré yfir tjaldinu, þat er skýla skyldi vit sólarhita. En er Agni konungr var sofnaðr, þá tók Skjálv digrt snæri ok festi undir menit. Menn hennar slógu þá tjaldstöngunum, en köstuðu lykkju snærisins upp í limar trésins, drógu síðan, svá at konungr hékk næst uppi við limar; ok var þat hans bani. Skjálv ok hennar menn hljópu á skip ok reru í brott. (Snorre 1870)

Dags søn hed *Agne*, som blev konge efter ham, en stor hærmænd, mægtig og navnkundig og en ihærdig mand i alle deler. Det var en sommer, at kong Agne fór med sin hær til Finland, gik der op og herjede. Finnerne drog sammen en

stor flok og drog til kamp; Froste hed deres høvding. Der blev det et stort slag, men kong Agne fik seier; der faldt Froste og en stor skare med ham. Kong Agne fór med hærskjold om i Finland, lagde det under sig og fik stort hærfang; han fangede og tog med sig Frostes datter Skjaalv og hendes broder Loge. Men da han kom hjem vester, lagde han til ved Stoksund og satte sine telt syd paa Feten [engen]; der var da skog. Kong Agne havde da guld-smykket, som Visbur havde eiet. Kong Agne gik at tage Skjaalv til hustru; hun bad kongen gjøre arveøl efter hendes fader. Han bød da til sig mange stormænd og gjorde et stort gilde. Han var bleven meget navnkundig af denne færð. Da blev det der holdt stort drikkelag. Men da kong Agne blev drukken, bad Skjaalv ham at vogte smykket, som han havde paa halsen. Han tog da smykket og bandt det fast paa sin hals, førend han gik at sove. Landteltet stod ved skogen og over teltet et høit træ, som skulde skygge mod solheden. Da kong Agne var sovnet, tog Skjaalv et tykt snøre og fæstede det under smykket. Hendes mænd slog da teltstængerne ned, men kastede løkken af snøret op i træets grener, trak saa siden til, saa at kongen blev hængende næsten oppe ved grenene, og det blev hans bane. Skjaalv og hendes mænd løb ud paa et skib og roede bort. (Snorre 1900a. Oversatt av Gustav Storm)

Her står det ingenting om «Finlands» beliggenhet, det eneste vi får vite, er at dette lå «austan» i forhold til «Stokksund». Dette er vel identisk med *Stoksund(et)*, et sund litt nord for Stockholm ved Lilla Värtan (se *Ortnamnsregistret*, søkeord *Stocksund*). På grunnlag av dette kunne vi anta at «Finland» lå et eller annet sted i den sørlige delen av det nåværende Finland. Befolkningen i sagaens «Finland» er «finnar», noe som kunne tolkes slik at det egentlig var snakk om samenes forfedre. Disse «finnene» klarte likevel å samle sammen en stor krigstropp og bekjempe Agnes hær, noe som gjør det mer sannsynlig at Snorre her har hatt finske «finnar» i tankene sine da han skrev teksten.

Saga Ólafs hins helga Haraldssonar: Kong Olav herjer i Finland

Olav den helliges saga, også skrevet av Snorre Sturlason, er en lang kongesaga om Olav den helliges liv. I denne sagaen dukker navnet *Finland* opp i to adskilte episoder.

Den første episoden er en del av beskrivelsen av Olavs herjinger i nabolandene. Etter å ha herjet i «Øsysla», som vel sikter til *Ösel*, som er det svenske navnet på den estiske øya Saaremaa, drar Olav til «Finland» for å herje der (episode 9):

Síðan sigldi hann aptr til Finnlands ok herjaði þar ok gékk á land upp, en lið alt flýði á skóga ok eyddi bygðina at fé öllu. Konungr gékk langt á landit upp ok yfir skóga nökkura. Þar váru fyrir dalbygðir nökkurar; þar heita Herdalar. Þeir féngu lítit fé, en ekki af mönnum. Þá leið á daginn, ok sneri konungr ofan aptr til skipa. En er þeir kómu á skóginn, þá dreif lið at þeim öllum megin ok skaut á þá, ok sóttu at fast. Konungr bað menn hlífa sér, ok vega í mótt slíkt, er þeir mætti við komast; en þat var úhægt, því at Finnar létu skóginn hlífa sér. En áðr konungr kvæmi af skóginum, lét hann marga menn, ok margir urðu sárir; kom síðan um kveldit til skipa sinna. Þeir Finnar gerðu um nóttina œðiveðr með fjölkyngi ok storm sjávar. En konungr lét upptaka akkerin ok draga segl, ok beittu um nóttina fyrir landit. Mátti þá enn sem optar meira hamingja konungs en fjölkyngi Finna; féngu þeir beitt um nóttina fyrir Balagarðssiðu, ok þaðan í hafit út. En herr Finna fór hit efra, svá sem konungr sigldi hit ytra. (Snorre 1869)

Sidan siglde han attende til Finnland og herja der, og gjekk upp i lande, men alle folk flydde til skogs og gjorde bygdi reint snaud for gods. Kongen gjekk langt upp i lande og yvi nokre skogar. Daa kom dei til nokre dalbygdir, som heiter Herdalane. Der fann dei lite gods og ikkje folk. Daa de leid ut paa dagen, snudde kongen att til skipi. Men daa dei kom til skogen, styrmdede folk imot deim fraa alle kantar og skaut paa deim og gjekk kvast paa. Kongen bad mennane sine liva seg og verja seg mot deim, so godt dei kunde; men de var ikkje so beint, av di finnane hadde livd av skogen. Fyrr kongen kom ut or skogen, miste han mykje folk, og mange vart saara. Um kvelden kom han til skipi sine. Um natti trolla finnane eit fælt stygge-vêr og storm paa sjøen, men kongen letta anker og drog upp segli og bauta utanfor lande um natti. Og de gjekk no som de gjorde stødt, at lukka til kongen var sterkare enn trolingi til finnane; for um natti fekk dei bauta seg framum Balagardssida og derifraa ut i have. Men finne-heren fylgde etter paa land, etter som kongen siglde fram-med strandi. (Snorre 1900b)

Beboerne i «Finnland», «finnar», ser ut til å ha vært i stand til å forsvare seg, selv om de først flyktet til «Herdalar» (i mange utgaver skrives *Herdalir*). Navnet *Herdalar/Herdalir* har ført til diskusjon om Snorre likevel skulle ha ment forfedrene til samer og ikke finske finner. Inger Zachrisson (1994) har tolket navnet slik at det egentlig sikter til Härjedalen, ergo at ordet *finner* sikter til samer som skulle ha bodd der på den tiden. Dette kan etter min oppfatning ikke være tilfellet. Vi ser at Olav og hæren hans ferdes med båt, at slagmarken var nær disse båtene og at «finnene» klarte å trolle uvær på sjøen slik at Olav fikk problemer

med å fare vidare. Men så kom han seg av gårde på «Balagarðssiðu» og ut i havet. Navnet *Balagarðssiða* blir som regel tolket til å referere til Finlands sørvestlige eller sørlige kyst (f.eks. Norrøn ordbok, oppslagsord *Bálagarðssiða*; Mägi 2018: 170 f.). Dette passer bra i fortellingen.

Fortellingen blir etterfulgt av et kvad, forfattet av Sigvat skald:

Hríð varð stáls í stríðri
ströng Herdala göngu
Finnlendinga at fundi
fylkis niðs hin þriðja.
En austr við lá leysti
leið víkinga skeiðar.
Balngarðs at borði
brimskíðum lá síða.
(Snorre 1869)

Streng og strid var den tredje
staal-rid for kongesonen,
daa fyrst han finnane møtte
paa ferdi i Herdalom auster.
Men aust i leidi du løyste
fraa lande viking-floten;
langskipi lagdest med bordi
langs med Balagards-sida.
(Snorre 1900b)

Her står det i den norrøne teksten at beboerne i «Herdalar» (eller *Herdalir*) var «Finnlendinger», noe som virker meget moderne men uten tvil bekrefter dette at «Finnland» var bebodd av finske finner. Vi har ingen informasjon som skulle tilsi at samenes forfedre ble kalt *finnlendinger*.

Men hva kunne *Herdalar* eller *Herdalir* sikte til om ikke til Härjedalen som Zachrisson mente? Ifølge fotnoteteksten i Snorre 1930: 229 er navnet ikke identifisert, men det blir gjettet på at navnet kanskje kunne være det samme som *Hurdal* «i Ingo sogn på sørkysten av Finnland». Her menes vel *Hirdal* i Ingo, som Gunvor Kerkkonen (1945: 264 f.) har antatt å ha vært et opprinnelig finskspråklig område. Navnet *Hirdal* er dokumentert for første gang 1540 i formen *Hijrendaall* (Huldén 2013, søkeord *Hirdal*). Mikko Heikkilä (2016: 143) fører førsteleddet i navnet til **hiiden*, genitiv av *hiisi* 'hellig sted'. Kari Tarkiainen (2008: 41) mener at *Härdaler* godt kunne forklares med *Hirdal* i Ingo, siden stedet sett fra sjøen ligger bak et skogsområde.

Johan Schalin (2008) sammenligner navnet *Herdalir* hos Snorre og Sigvat skald med stedsnavnet *Karjaa*, svensk *Karis*, i Vestre Nyland vest for Helsingfors, og han mener at også terrenget passer bra med beretningen i sagaen. Det sannsynligste opphavet til navnet skulle være urgermansk **charja-(z)* som tilsvarer norsk *hær*, men som på finsk har blitt til *karja* (se Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. Bd. II, søkeord *karja*). Her får vi problemer med dateringen,

siden lydendringen fra * χ til h i urnordisk skjedde lenge før sagatiden; i urfinsk ble * χ erstattet med k men h forblir h . Schalin mener at lånet likevel er mulig: Akkurat dette Hangö-området som Karjaa er en del av, har vært meget viktig for seilassen mot øst og blitt brukt allerede i førhistorisk tid.

For selve plasseringen av Finland i Olav den helliges saga innebærer det bare en liten forskjell om *Herdalir* sikter til Hirdal i Ingo eller til Karis, for begge ligger i Vestre Nyland. Jeg mener at det må ses som sikkert at navnet *Finnland* i denne tekstbiten refererer til det sørlige Finland, likevel ikke til det sørvestre Finland, men et område litt lengre i øst, og at *finnene* og *finlendingene* der var finske finner.

Saga Ólafs hins helga Haraldssonar: Finland under Sveakongen

I tillegg til episoden hvor Olav herjer i Finland, dukker «Finnland» opp bare én gang til i Olav den helliges saga. Torgny lagmann fra «Tiundaland» – altså den rike landsdelen rundt Uppsala – holdt tale på Uppsalatinget og fortalte hvor mye bedre den gamle «sviakongen» hadde vært enn daværende kong Olof Skötkonung, som ville gå til krig mot Norge. Ifølge Snorre sa han:

Annan veg er nú skaplyndi Sviakonunga, en fyrr hefir verit. Þorgnýr föðurfáðir minn mundi Eirík Uppsalakonung Emundarson, ok sagði þat frá honum, at meðan hann var á léttasta aldri, at hann hafði hvert sumar leiðangr úti ok fór til ýmissa landa, ok lagði undir sik Finnland ok Kirjálaland, Eistland ok Kúrland, ok víða um Austrlönd, ok mun enn sjá þær jarðborgir ok önnur stórvirki, þau er hann gerði; ok var hann eigi svá mikillátr, at eigi hlýddi hann mönnum, ef skylt áttu við hann at ræða. (Snorre 1869)

Annarleis er sviakongane huga no enn dei hev vori fyrr. Torgny, farfar min, mintest Uppsala-kongen Eirik Emundsson og fortalde um honom, at daa han var i beste aldren sin, hadde han leidang ute kvar sumar og fór til ymse land og lagde under seg Finnland og Kirjaaland og Estland og Kurland og landi vidt og breidt umkring Øystresjøen, og endaa kan ein sjaa dei jordborgine og andre storverk som han gjorde; og han var ikkje so storvorin, at han ikkje vilde lyda paa folk som hadde noko aa tala med han um. (Snorre 1900b)

Her blir «Kúrland» nevnt sammen med «Finnland», «Kirjálaland» og «Eistland». Uppsalakongen «Eirik Emundarson» hadde lagt alle disse landene under seg. Ovenfor i Norna-Gests þátrr så vi at *kurer* ble nevnt

sammen med *kvener*; disse herjet i Svitjod, og svenskekongen Sigurd Ring måtte forsvare landet sitt mot dem. Så det ser ut som at *kvener* her er blitt byttet ut med *finner* som et østersjøfolk.

*

Når vi sammenligner sagaene med tanke på hvor handlingen foregår, og bruken av navnene *Finland* og *Kvenland*, kan vi se at når handlingen foregår i den nordlige delen av Fennoskandia (Sagaen om Bård Snæfellsås og Egils saga Skalla-Grimssonar), heter området *Kvenland*. Termen *kvener* blir brukt i Norna-Gests þáttr, selv om handlingen foregår i Sør-Sverige, Sveariket. I Fundinn Noregr og Hversu Noregr Byggðist nevnes både *Finland* og *Kvenland*. Vi fant ut at det var vanskelig å plassere disse områdene ved Botniske bukt på sør–nord-aksen, og at navnene egentlig kunne referere til ett og samme område. Felles for disse sagaer hvor navnet *Kvenland* eller ordet *kven* forekommer, er at de blir fortalt fra norsk synsvinkel. Dette gjelder også den episoden i Olav den helliges saga hvor Olav herjer i den sørlige delen av «Finland». I resten av sagaene omtalt ovenfor, Ynglinga-sagaens fortellinger om Vanlande og Agne og deres koner og Torgny lagmanns tale på Uppsala-tinget, er synsvinkelen svensk. I disse fortellingene brukes utelukkende navnet *Finland*.

Når det gjelder plasseringen av *Kvenland* og *Finland* på nord–sør-aksen, kan det i analysen oppstå ringslutninger: Siden navnet er *Kvenland*, mener vi at området ligger i nord, og hvis navnet i teksten er *Finland*, går vi ut fra at det er snakk om et sørlig område. Men folk har ferdes langt også i middelalderen. I vikingetiden reiste folk helt til Miklagard og til og med til Grønland (se for eksempel i Soga um Haakon Herdebreid og Eirik Raudes saga. *Heimskringla.no*). Karelerne feredes fra kjerneområdene ved Ladoga til Nord-Sverige og Kvitsjøen, så om en beretning tilsynelatende har utgangspunkt i for eksempel Hålogaland, trenger ikke dette bety at hele handlingen foregår i det nordlige Skandinavia, eller om «sviakongen» bor i Upsala-området, trenger ikke det bety at han ikke kan ha herjet innerst i Bottenviken. Men så lenge kilden ikke gir oss noen ytterligere informasjon om hvor «Kvenland» eller «Finland» har ligget, har vi antatt at det ikke har ligget så langt unna utgangspunktet for fortellingen.

Men at *Kvenland* og *Finland* er to navn som brukes om hverandre, er den mytiske kongen Snø den gamle et eksempel på. Han kan like gjerne være konge i Finland (fortellingen om Vanlande og Driva) som konge av Kvenland (Bård og Mjøll) eller kanskje i begge deler (Fundinn Noregr og Hversu Noregr Byggðist).

Som konklusjon kan vi si at valget mellom navnene *Finland* og *Kvenland* avhenger, ikke bare av den geografiske plasseringen i nord eller sør, men også av om hendelsesforløpet eller skildringen blir fremstilt fra svensk eller norsk synsvinkel. Dette gjenspeiler trolig fortellingens opphav i Skandinavia.

5 De middelalderske «fagbøkene» og administrative dokumenters vitneutsagn

Det meste av middelalderens sakprosa ble skrevet på latin, og da er det ikke lett å vite hva slags navn eller ord i folkespråket som ligger bak latinske formuleringer. Oftest ble disse navnene og ordene likevel ført inn i den latinske teksten som direkte lån. Men hvis forfatteren var en utlending med lite kjennskap til forholdene og språkbruken på de steder som ble beskrevet, kan ord- og navnebruken følge andre tradisjoner enn om vi hadde hatt en innfødt forfatter – i denne sammenhengen en skandinav eller islending. Noe kan vi likevel lese også ut fra de latinske tekstene, og heldigvis fins det sakprosa også på folkespråket.

Ottar og Kvenland

Den første gangen ordet *kven* så vidt vites blir nevnt i en skriftlig tekst, er i Ottars beretning til kong Alfred av England ca. år 890. Denne beretningen er på gammelengelsk, og den er en del av den engelske kongen Alfred den Stores beskrivelse, som igjen er en utvidelse av Paulus Orosius' verk *Historiarum Adversum Paganos Libri VII*. Overføringen fra Ottars norrøne språk til gammelengelsk var neppe særlig problematisk, og her er stedsnavnene trolig lånt temmelig direkte.

Ottar fortalte til Alfred at han bodde nordligst av alle nordmennene, «norðmonna», i «Halgoland», som etter all sannsynlighet er det samme som Hålogaland. Han sier ikke noe nøyaktigere om bostedet sitt, men muligens var han fra Malangen (*Wikipedia.no*, artikkel «Ottar fra Hålogaland») eller kanskje Lenvik, slik Oscar Albert Johnsen (1923: 7) tenkte seg, eller i Bjarkøy som Håvard Dahl Bratrein (2009) argumenterer for (om

Ottar og hans beretning se også Simonsen 1957). Ottar ferdes etter eget utsagn langt nord og øst, helt til «Beormas», som vanligvis blir oversatt til *bjarmer* på norsk. Dette Bjarmeland – som også er blitt inngående diskutert i forskningslitteraturen – lå etter alt å dømme ved Kvitsjøen, i munningen av Dvina (om «Bjarmelandsferden», se Simonsen 1957: 10–12; ellers om bjarmene for eksempel Hansen 2000: 80–82). Ottar var altså meget godt informert om forholdene i det nordligste Skandinavia.

Om nordmenn og deres naboer fortalte Ottar blant annet følgende:

He sæde ðæt norð-manna land wære swyþe lang and swyðe smæl. Eal þæt his man aþer oððe ettan oððe erian mæg, þæt lið wið ða sác; and þæt is þeah, on sumum stowum, swyðe cludig; and licgað wilde moras wið eastan, and wið upp on emnlange þæm bynum lande. On þæm morum eardiað Finnas; and þæt hyne land is easteward bradost, and symle swa norðor swa smæle. [...] Ðonne is to-emnes þæm lande suðewardum, on oðre healfe þæs mores, Sweoland, oþ þæt land norðeward; and to-emnes þæm lande norðewardum, Cwena land. Þa Cwenas hergiað hwilum on ða norð-men ofer ðone mor, hwilum þa norð-men on hy; and þær sint swiðe micle meras fersce geond þa moras; and berað þa Cwenas hyra scypu ofer land on ða meras, and þanon hergiað on ða norð-men. Hy habbað swyðe lytle scypa, and swyðe leohte.

(Fra Bosworth 1859)

Han berettede, at Nordmændenes Land var Meget langt og meget smalt; alt det deraf, som man kan bruge til Græsning eller Pløjland, ligger ved Søen; og det er endda på nogle Steder Meget klippefuldt, og der ligger vilde Fjælde østen for og oven for langs med det beboede Land. På de Fjælde bo Lapperne. Det beboede Land er bredest i den østlige Del og altid jo længer mod Nord des smallere. [...] Jævnside med den sydlige Del af Landet på den anden Side af Fjældet er Sverrig, (som strækker sig) indtil det nordlige Norge; lige ud for den nordlige Del af Landet er Kvenland. Kvenerne hærge undertiden på Nordmændene over Fjældet, undertiden Nordmændene på dem. Der er meget store ferske Søer imellem Fjældene, og Kvenerne bære deres Skibe over Land ind i Søerne, og derfra hærge de på Nordmændene, de have meget små og meget lette Skibe. (Rask 1815/1823)

Denne forklaringen er grei: Kvenland ligger nord for Sverige eller den tidens Svealand – den midterste delen av dagens Sverige – og øst for den nordlige delen av Norge. Kvenene måtte også være temmelig nære naboer av nordmennene, siden det gjentatte ganger var stridigheter dem i mellom,

og de kunne bære sine båter over Kjølen til norsk side av fjellene. Men dette trenger ikke tolkes slik at de bodde nettopp i den nordlige delen av nåtidens Sverige eller i Helsingland. De kunne jo komme med båtene sine over Bottenviken og så ro eller stake seg opp de store elvene i Nord-Sverige. Det samme kunne nordmennene gjøre i motsatt retning.

Men i tillegg til Ottars beretning skriver Alfred mer inngående om Kvenlands beliggenhet i forhold til Sverige, nemlig at det fins en ødemark mellom svearne og Kvenland.

Sweon habbað be suþan him þone sæs earm Osti, be eastan him Sermende. Be norþan him ofer þa westenne is Cwenland, be westannorþan Scridefinne, be westan Norþmenn. (Julku 1986: 54)

De Svenske have sönden for sig den ostiske Havbugt og østen for sig Sarmater og Norden for dem på hin Side Ørkenen er Kvenland og nordvest for dem Skride-Finnerne og vesten for Nordmændene. (Rask 1815/1823)

Hvis dette med en ødemark mellom svearne og kvenene skulle stemme, måtte Kvenland ha ligget et eller annet sted i Helsingland eller nord for det, men helst på vestsiden av Bottenviken. Dette er informasjon som Alfred trolig har fått fra Ottar.

I Alfreds beretning er det ingenting om områdene øst for Sveariket eller på østsiden av Østersjøen ut over det at han nevner *sarmater*, noe som er gammelt stoff helt fra antikkens litteratur (se søkeordene *sarmater* og *Herodot* i SNL). I tillegg skriver Alfred – ganske overraskende – at nord for Europa, og altså Norge, er det et hav som heter «Cwensæ». Hvor Alfred har hentet denne informasjonen, er uvisst. Alfreds beskrivelse er av Ishavs-området, og hans beskrivelse er av naturlige grunner mindre pålitelig enn Ottars, som fortalte om sine hjemlige områder hvor han var godt lokalkjent.

Adam av Bremen og terra feminarum

Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, skrevet på latin av Adam av Bremen på 1070-tallet, blir som regel nevnt i forskningen rundt det middelalderske Kvenland, selv om selve navnet ikke er å finne i verket. Men Adam har et sted som han kaller *terra feminarum* i den geografiske beskrivelsen av Norden. Denne betegnelsen er blitt tolket som en misfor-

ståelse: Adam, som var tysker og som neppe kunne den tidens skandinaviske språk særlig bra, har rett og slett blandet sammen de norrøne ordene *kvenna* 'kvinne' og *kven* og *Kvenland* (jf. Norrøn ordbok under *kvenna* 'kvinne'). Og siden den antikke litteraturen kjente til *amazonene*, og Adam var en lærd mann, var det kort vei fra *Kvenland* til *terra feminarum*, et land bebodd av amasonene.⁸⁾

Adam nevner «Kvinneland» flere ganger, først i forbindelse med skjebnen til kongesønnen Anund, som ble sendt ut for å erobre landområder for faren sin. Her er den latinske betegnelsen *patria feminarum*, overalt ellers er det *terra feminarum*.

Interea Sueones, qui episcopum suum repulerunt, divina ultio secuta est. Et primo quidem filius regis nomine Anund, a patre missus ad dilatandum imperium, cum in patriam feminarum pervenisset, quas nos arbitramur Amazonas esse, veneno, quod illae fontibus immiscuerunt, tam ipse quam exercitus eius perierunt. (Adamus Bremensis, Liber tertius: 15)

Men Guds straff rammet svenskene som hadde jaget vekk sin biskop. Først skjedde at kongens sønn, Anund, ble sendt av sin far for å legge mer land til riket. Han kom til Kvinneland, som vi mener er amasonenes land. Der døde han og hele hans hær av en gift som kvinnene hadde blandet i vannkildene.

(Adam av Bremen 1993: 132)

Adam bekrefter denne hendelsen i tillegg nummer 119:

Schol. 119. Cum rex Sueonum Emund filium suum Anundum misisset in Scythiam ad dilatandum regnum suum, ille navigio in terram pervenit feminarum. Quae mox venenum fontibus immiscentes, ipsum regem et exercitum eius tali modo peremerunt. Haec et supra diximus, et ipse Adalwardus episcopus recitavit nobis, hoc et alia contestans esse veracissima.

(Adamus Bremensis, scholio 119)

Da svenskekonge Emund hadde sendt sin sønn Anund til Skytia for å vinne mer land der, kom Anund under sjøreisen til Kvinneland. Kvinnene forgiftet

8) I den norske oversettelsen av Adams verk, *Beretningen om Hamburg stift, erkebiskopenes bedrifter og øyrikene i Norden*, sies det at oversettelsen av *Kvenland* til *Terra Feminarum*, på norsk *Kvinnenes land*, gjengir samtidens oppfatning av betydningen av *Kvenland* (Adam av Bremen 1993: 199), noe jeg er uenig i. Skulle det ha vært tilfellet, ville nok navnet ha blitt omformet til *Kvinnaland* på norrønt i stedet for *Kvenland*.

vannkildene, og slik drepte de kongen og hans menn. Dette har vi fortalt ovenfor, og det er biskop Adalward selv som har fortalt det til oss. Han bedyret at både dette og annet var sant. (Adam av Bremen 1993: 199)

I disse to tekstbitene er det bare litt informasjon om beliggenheten av «terra feminarum». Det eneste vi får vite, er at sett fra Sveariket, ligger «kvinnelandet» underveis til Skytia – som vel ligger i øst – og at det er en sjøvei dit.

Den neste tekstbiten begynner med en meget nøyaktig og detaljert beskrivelse over Østersjølandene helt til *terra feminarum*, men så blir det noe mer diffust.

At vero a parte aquilonari revertentibus ad ostium Baltici freti primi occurrunt Nortmanni, deinde Sconia prominet, regio Danorum, et supra eam tenso limite Gothi habitant usque ad Bircam. Postea longis terrarum spatiis regnant Sueones usque ad terram feminarum. Supra illas Wizzi, Mirri, Lamiy, Scuti et Turci habitare feruntur usque ad Ruzziam, in qua denuo finem habet ille sinus. Itaque latera illius ponti ab austro Sclavi, ab aquilone Suedi possederunt.

(Adamus Bremensis, Descriptio insularum aquilonis, Capitulum 14)

Men hvis vi nå går tilbake til Det baltiske havs munning, møter vi på nord-siden først nordmennene. Dernest stikker den danske landsdel Skåne frem, og ovenfor bor gotene over et vidstrakt område helt frem til Birka. Deretter kommer sveane. De råder over et meget stort landområde helt til kvinnelandet. Lenger bort skal det bo wizzere, mirrere, lamere, skutene og turkere helt til Russland. Og da er vi ved slutten av denne havstrekningen igjen. Det er altså slaverne som har kontroll over sydkysten av dette havet, og svenskene som behersker nordkysten. (Adam av Bremen 1993: 195)

Det ser ut til at Sveariket grenser til «kvinnelandet», men det forblir noe uklart om hvor vidt det faktisk at svenskene råder over nordkysten av sjøen, også betyr at «kvinnelandet» hører til deres sfære. Men litt lenger ut i teksten blir det ramset opp en hel del folkeslag som det ikke er så greit å vite hvem de er. Julku (1986: 84) tolker ordene *Mirri*, *Lamiy*, *Scuti* og *Turci* til *vepsäläiset*, *merjalaiset*, *jäämit*, *tsuudit* og *turkulaiset* (vepsere, merianere, «jäämer», tjuder og åbabor, jf. *Turku* 'Åbo').

Vepsere, merianere, tjuder⁹⁾ og «jemer» er for så vidt troverdige tolkninger, de er alle gamle finsk-ugriske folkeslag som ifølge de russiske annalene ble skattelagt av Novgorod (se Kirkinen 1963: 23, 26–29), og disse folkenavnene i Adams liste kan ha blitt hentet derfra. Men *Turci* sikter nok heller til tyrkere. Med *Russland* menes trolig Kiev-Rus ved Svartehavet. Formuleringene «havet» som slaverne «har kontroll over sydkysten av» og svenskes kontroll over «nordkysten» kan etter min mening tolkes til å gjelde det lange elveleiet fra Skandinavia til Miklagard, Konstantinopel. Adam skriver nemlig i det neste kapittelet: «Lokalkjente hevder til og med at noen har gått over land fra Sverige og helt til Det greske rike. Men barbarfolkene man møter underveis, gjør en slik reise umulig og derfor velger man heller den farlige sjøveien.» (Adam av Bremen 1993: 196.)

Men at «Kvinnelandet» hører Østersjøverden til, er sikkert ifølge dette utdraget:

Praeterea recitatum est nobis, alias plures insulas in eo ponto esse, quarum una grandis Aestland dicitur, [...] Et haec quidem insula terrae feminarum proxima narratur, cum illa superior non longe sit a Birca Sueonum.

(Adamus Bremensis, Des criptio insularum aquilonis, Capitulum 17)

For øvrig er det blitt meg fortalt at det er flere andre øyer i dette havet. En av dem heter Estland [...] Denne øya skal ligge helt opp til Kvinnelandet, mens Kurland ikke er langt fra Birka i Sverige. (Adam av Bremen 1993: 197)

Vi ser at oversetteren her har brukt en annen variant av teksten enn utgiveren av den latinske teksten. I den latinske teksten er det «Kvinnelandet» som ikke er så langt fra Birka, men i oversettelsen er det Kurland. Litt før, i kapittel 16, er det blitt fortalt at «Churland» er en meget stor øy underlagt svensk herredømme.

Men om den geografiske avstanden fra Birka er lengre til «Kvinneland» enn til Kurland eller ikke, endrer ikke dette det faktum at «Kvinneland» ifølge Adam ligger meget nært Estland. Og siden Estland er «en øy» i Øs-

9) *Tjuder* her sikter sannsynligvis ikke til samme folk som *samenes čuddi*, 'tjuder, forfølgere', et ord som har sin forklaring i det urnordiske ordet *þjúða* 'folk' (Koivulehto 1997: 159–161), men heller til et folkeslag beslektet med de østersjøfinske folkene (Lang 2020: 329 og kart på side 323; se også Mägi 2018: 208–211).

tersjøen, ligger vel «Kvinneland» også ved Østersjøen. Dette kommer helt tydelig fram også av følgende sitat:

Sunt et aliae in hoc ponto insulae plures, ferocibus barbaris omnes plenae, ideoque fugiuntur a navigantibus. Item circa haec littora Baltici maris ferunt esse Amazonas, quod nunc terra feminarum dicitur.

(Adamus Bremensis, Des criptio insularum aquilonis, Capitulum 19)

Det er også andre øyer i dette havet, og alle er fulle av ville barbarer, derfor skys de av sjøfarende. Ved denne kyststrekningen i Det baltiske hav holder vistnok amasonene til. Derfor kalles dette området nå Kvinneland.

(Adam av Bremen 1993: 199)

Jeg mener at Adams beskrivelse av beliggenheten av *terra feminarum* vanskelig kan tolkes annerledes enn at han plasserte det på den finske halvøya, eller kanskje nærmere bestemt på den sørvestre og sørlige kysten av den finske halvøya. Ingenting tyder på at *terra feminarum* i hans tanker skulle ha ligget langt opp i nord eller ved bunnen av Bottenviken. Men han hadde vel allment dårlige kunnskaper om de nordligste områdene, så det ville uansett ha vært vanskelig for ham å gi korrekt geografisk plassering av områder i nord.

Noe sted med navnet *Finland* eksisterer ikke i den verden Adam beskriver i verket sitt. Et folk som han kaller *scritefinni*, på norsk vanligvis *skridfinner*, som ifølge ham bor i Helsingland, vet han riktignok om. Disse blir som regel tolket som å være samer; termen *skridfinner* ble brukt allerede av Prokopius på 500-tallet.¹⁰⁾

Hvis den tradisjonelle tolkningen av termen *terra feminarum* er riktig, og det virkelig er en oversettelse av *Kvenland*, og at *amazonas* er en oversettelse av ordet *kvener*, kan vi si at Adams informanter trolig opererte med ordparet *kven* og *finn(e)*, der ordet *kven* siktet til finskættede og *finn(e)* til samiskættede, altså den gamle norske dikotomien. Plasseringen av det antikke «amasonelandet» tyder på at Adam virkelig har hatt kontakt med folk som kjente til denne dikotomien. For eksempel mener Stanislaw

10) Jf. likevel f.eks. Anders Bure 1632: 53, hvor Bure – som er å anse blant de første kildekritiske kartografer – skriver at «Skrikfinnia» ikke eksisterer, men at de beskrivelsene man kan finne i gamle tekster, passer like bra for de finskættede som de samiskættede.

Lipiec (2017: 143) at Adam var blitt kjent med folk fra mange land, og også Skandinavia, under sitt opphold i Bremen (og Hamburg), siden dette var et multietnisk sentrum for tidens kristne og lærde.

Men hvem var da Adams informanter? Han selv var en tysker som virket under erkebiskop Adalbert i Bremen. Han ble etter eget utsagn sendt til kong Svend Estridsson i Danmark for å utvide erkebiskopens makt i de nordiske områdene, og han bodde der ca. tre år i andre halvdel av 1060-tallet. Adam skrev selv at han fikk mye ny informasjon fra kong Svend, som hadde tilbragt sin barndom i England, men som også oppholdt seg mye i Sverige. (Om Adam og verket hans se Danielsen & Frihagen 1993 og «Adam von Bremen» i *Wikipedia.de.*) I det hele tatt må oppholdet i Danmark ha betydd mye for innsamlingen av kunnskaper om de nordiske områdene for Adam, men Norge har han neppe besøkt.

Historia Norwegie av en norsk forfatter, og kvenske hedninger

Historia Norwegie, en annen latinsk tekst, er skrevet av en ukjent, men sannsynligvis norsk forfatter. Lars Boje Mortensen (2003) har argumentert for at verket har blitt til mellom 1160 og 1175, litt før reorganiseringen av kirken i Trondheim. Men teksten er altså forfattet i Norge, og ifølge Mortensen (2003: 22) har Adam av Bremens verk vært det viktigste forbildet.

I begynnelsen av historieboken blir Norge plassert geografisk i forhold til sine naboer. I vest og nord er det omgitt av hav, i syd ligger Danmark og Østersjøen, i øst Svitjod og Gautland, Ångermanland og Jämtland. Disse landskapene er nå kristne, men dette er ikke tilfellet med alle Norges naboer. Om disse står det i historien:

Versus vero septemtrionem gentes perplures paganismo (proh dolor!) inservientes trans Norwegiam ab oriente extenduntur, scilicet Kiriali et Kwaeni, cornuti Finni ac utrique Biarmones. Sed quae gentes post istos habitent, nihil certum habemus. (Teksten etter Pekkanen 2014: 223)

[...] men mot nord er det mange som ennå, synd å si, treller under heden-skapet. De brer seg fra øst og inn mot Norge, kirjalene og kvænene og hornfinnene og to slags bjærmer. Men hva folk som bor bortenfor disse, vet vi ikke sikkert. (Norges historie. Theodricus munk 1969: 19)

Her blir kvenene nevnt sammen med kareler, bjarmer og «cornuti finni». Hansen (2000: 78–79) mener at termen *cornuti finni* her kan sikte til finske finner, siden de ellers ikke er med blant de nevnte folkeslagene. Et annet alternativ ifølge ham, er at termen spesifikt sikter til «hämäläiset», tavastene i Tavasteland, siden nettopp de hadde langvarige og tette handelskontakter med samenes forfedre (se også Storm 1880: 74). «Vanlige» samer kan ordet ikke sikte til, siden de i *Historia Norwegie* blir kalt *finni*. Hvis det var tilfellet at *cornuti finni* sikter til tavaster – noe jeg mener er dårlig underbygget – måtte dette tolkes slik at det også fantes andre slags «finni», og siden de i *Historia Norwegie* er forfedre til samer i den tidens Norge, skulle historieforfatteren ha knyttet sammen «samiske» finner og «tavastiske» finner men utelatt kvenene fra denne sammenknytningen. Dette mener jeg ville være merkelig. Så jeg er tilbøyelig til å tro at termen «kwaeni» er den eneste som i teksten sikter til de finskættede. Og hvis dateringen av teksten til midten av 1100-tallet stemmer, er det på linje med at både alle finskættede og alle kareler på den tiden ennå stort sett var hedninger: Det såkalte «første korstoget» fra Sverige til Finland er blitt datert til midten av 1150-tallet, og så seint som 1171 eller 1172 skrev pave Aleksander den tredje et brev til erkebispem i Uppsala hvor han fortalte at han hadde mottatt klage om at «phinni» alltid villig erkjenner kristendom og vil ha kristne predikanter når de trues av herjetog, men med en gang truselen er over, gir de seg hen til hedendom og forakter og forfølger de samme predikantene (*Finlands medeltidsurkunder*. Band I, 12–13). Karelen for sin del ble en fast del av Novgorod først da fyrst Jaroslav underla seg karelerne år 1227 og tvangskristnet dem (Kirkinen 1995: 39).

Teksten ovenfor sier klart fra at synsvinkelen i *Historia Norwegie* er nordlig. Bjarmenes område grenser til «Halogia», Hålogaland, ved «Wegestaf», Vegestav (*Historia Norwegie*, s. 56). Vegestav er samme sted som dagens Svjatoj Nos på Kolahalvøya, ved munningen av Kvit-sjøen. Karelernes tilstedeværelse i den nordlige Fennoskandia var et faktum allerede lenge før Nöteborgsfreden i 1323 eller innføringen av kristendommen, i hvert fall fra 1100, muligens tidligere (Vahtola 1980: 383). Så jeg finner det mest sannsynlig at *Historia Norwegie* beskriver bare slike ikke-skandinaviske folk som bor i de nordlige områdene, ikke for eksempel tavaster i det sørlige Finland. «Cornuti finni» regner jeg

med var samiskættede på lik linje med andre *finni* i teksten. Det kunne friste en til å tro at begrepet «cornuti finni», hvis oversettelsen til «hornfinner» er riktig (jf. Pekkanen 2014, som mener at det heller er snakk om «klovfinner»), kommer av de spesielle luene samene har brukt, hornlue hos kvinner og firevindslue hos menn. Spesielt det mannlige klesplagget blir antatt å komme av russisk påvirkning. Dette gjelder muligens også hornluen, som var vanlig hos nordsamer fram til sekelskiftet 1800–1900; skoltesamer bruker en slags hornlue den dag i dag (se Itkonen 1928; Itkonen 1948: 367; Nesheim 1953: 129–148; Gjessing 1947: 53). Noen slags «firevindsluer» har vært brukt på et stort område fra kalmukkene i øst til østersjøfinner i vest, men alderen på denne typen luer er uvisst, og vi kan ikke si noe om om de har vært i bruk på 1100-tallet av noen gruppe samiskættede.

Men hvis vi sammenligner denne tekstbiten i *Historia Norwegie* med den delen av Ottars reiseberetning der han beskriver forholdene lengst borte på sin tur, ser vi at det er likhetstegn der:

Ne mette he ær nán gebún land, syððan he fram hys agnum hame för; ac him wæs ealne weg weste land on þæt steor-bord butan fisceran, and fugeleran, and huntan, and þæt [wæron] ealle Finnas; and him wæs á wid sê on þæt bæc-bord. Ða Beormas hæfdon swiðe well gebún hyra land, ac hi ne dorston þær on cuman; ac ðara Terfinna land wæs eall weste, butan þær huntan gewicodon, oððe fisceras, oððe fugelas. (Bosworth 1859)

Hele veien var det ødeland til styrbord for ham, unntatt fiskere og fuglefangere og jegere og de var alle finner. Og et åpent hav var til babord for ham. Bjarmene hadde bebygd sitt land godt. Men dit torde han ikke komme. Og terfinnes land var helt øde, unntatt der hvor jegerne hadde slått seg ned eller fiskere eller fuglefangere. (Oversatt av Simonsen 1957: 5)

Vi ser at i *Historia Norwegie* er «hornfinnerne» nevnt sammen med bjarmene, mens det i Ottars beretning er terfinnerne som blir listet opp med bjarmene. Jeg går ut fra at termen *cornuti finni* sikter til østsamenes forfedre. Bjarmene har etter all sannsynlighet vært østersjøfinner; Janne Saarikivi har ved hjelp stedsnavn klart å vise at det bodde østersjøfinner i Dvina-området i hvert fall fram til den russiske bosetningen ble til på 1200-tallet (2006: 295 f.; se også Ahola & Frog 2014: 48). (Om diskusjonen angående termen *cornuti finni*, se også Storm 1880: 74 f., Ekrem 1998, Pekkanen

2014.) Konklusjonen er at «Kwaeni» er det eneste ordet i *Historia Norwegie* som sikter til finskættede, og at forfatteren med det har ment det folket som han visste at bodde i den nordligste delen av Fennoskandia.

Leiðarvísir og borgarskipan av Nikulás Bergsson og forvirring om Kvenland og Finland

En norrønspråklig geografisk beskrivelse over Nord-Europa fins i Nikulás Bergssons *Leiðarvísir og borgarskipan*. Nikulás var abbed i Þverá i Eyjafjörður på Nord-Island, og teksten er vel skrevet på 1150-tallet, altså omtrent samtidig med *Historia Norwegie* (*Wikipedia.no*, artikkel *Leiðarvísir og borgarskipan*). Hovedvekten i teksten ligger på beskrivelsen av pilegrimsruter i Europa.

Nikulás forteller at Norge strekker seg fra «Vægistaf» eller Gandvik til Göta älv. Nordgrensen er altså den samme som i *Historia Norwegie*. Finnmark, «Finnmörk», begynte ved «Vægistaf». Om områdene øst for Norge forteller han:

Gautland er fyrir austan Gautelfi, en þar næst Sviþjóð, þá næst Helsingaland, þá Finnland; þá er talið til móts við Garðariki, sem fyrr er (sagt).

(Etter Rafn 1852: 405)

Götaland er øst for Göta älv, så er nærmest Svitjod, så nest Helsingland, så Finland; så møter vi grensene til Gardariket, det som er omtalt tidligere.

(Min oversettelse)

Det virker som om vi her hopper rett over Botniske bukt til Finland som grenser til Gardarike, det vil si det gamle Kievriket som lå omkring Novgorod og Kiev. Men teksten kan også tolkes slik at det bare fins grense til lands – ikke til havs – mellom Helsingland og Finland, og også mellom Finland og Gardarike, men at den sistnevnte grensen kan være grensen mellom de finskættede og karelerne i det nordlige Fennoskandia.

Men Nikulás starter en gang til og begynner nå fra Danmark og går nordover:

Næst Danmark er Sviþjóð en minne; þar er Eyland; þá er Gotland; þá Helsingaland; þá Vermaland; þá Kvenlönd ij, ok eru þau norðr frá Bjarmalandi. Af Bjarmalandi gánga lönd öbygð of norðr ætt, unz við tekr Grænland.

(Etter Rafn 1852: 405)

Etter Danmark er Lille Svitjod, så Öland, så Gotland, så Helsingland, så Värmland, så to Kvenland, og de er nord for Bjarmeland. Fra Bjarmeland er landet ubebodd helt fram til Grønlands grenser. (Min oversettelse)

Her er rekkefølgen merkelig: Lille Svitjod er sør for Öland og Gotland, Helsingland har havnet mellom Gotland og Värmland, og så er det to Kvenland som er nord for Bjarmeland. Det ser ut til at forfatteren ikke har hatt det helt klart for seg hvordan de forskjellige landskapene i Sverige forholder seg til hverandre. Ulogisk er det også at selv om Kvenlandene ligger nord for Bjarmeland, er områdene bortenfor Bjarmeland øde. Men av den første tekstbiten ovenfor går det fram at Níkulás var meget godt informert om Norges østgrense i sør. Jeg mener at tekstbitene viser at han avslører tydelige geografiske mangler om det nordlige Fennoskandia. Han hadde hørt om Kvenland og om Finland, men visste ikke hvor de lå – eller i hvert fall ikke hvor Kvenland lå – og hvordan de forholdt seg til hverandre. Som det ble fortalt ovenfor i forbindelse med *Historia Norwegie*, var disse områdene fremdeles hedenske og hørte ikke til den siviliserte verden.

Siden Níkulás nevner både Finland og Kvenland og i hvert fall tilsynelatende plasserte dem forskjellig, kan det tolkes slik at de ble oppfattet som to forskjellige områder, men like gjerne kan det hende at han hadde to forskjellige kilder (den ene nevnte Kvenland og den andre Finland), og at han ville ha begge navnene med i beskrivelsen, uten å vite hvilke områder de egentlig siktet til.

Saxo Grammaticus: Danskekongen Gram og Signe fra Finland

En svært viktig kilde til Nordens tidlige historie er *Gesta Danorum* av Saxo Grammaticus. Boken er blitt til rundt år 1200. Saxo var en dansk lærd mann, men av stormannsslekt med gode kontakter til den herskende makteliten. Han fungerte trolig som kannik i Lund, som på hans tid var en del av Danmark. (Om Saxo se Kasper Holdgaard Andersen 2011.)

Saxo ser ut til å ha hatt gode kunnskaper om geografien rundt Østersjøen. Han nevner blant annet jemter og helsingier, Estland, Kurland og Öland (bok V 8.8), livere (VIII 4.1) og kurlendinger (VIII 3.13), og alle er riktig plassert. Men han manglet ikke kunnskaper om Norge heller (geografisk beskrivelse i Saxo 2015: forord 2.8. og 2.9), selv om han mente at Norge var et utrivelig, karrig land (Saxo 2015: forord 2.6).

Kvenland eller *kvener* nevner han ikke, selv om han har ganske mye stoff fra de nordlige strøkene helt opp til Bjarmeland (f.eks. bok VIII 14.6) og Gandvik (forord 2.9). Etter hva jeg har funnet, nevner Saxo Finland tre ganger. Første gangen er når han forteller om dansk kongen Gram og hvordan denne blir forelsket i datteren til «finnekongen» Sumble, Signe.

Alia quoque complura Gram regis facinora fuere. Aduersus Sumbulum Phinnorum regem bellum professus ad aspectum filie eius Signes depositis armis ex hoste procus euasit earnque promisso coniugis sue repudio pactus despondit. (Saxo 2015, book I: 4.15)

Kong Gram øvede endnu flere andre Bedrifter. Da han førte Krig med Finnekongen Sumble, blev han ved Synet af hans Datter Signe saa betagen af hendes Fagerhed, at han nedlagde Vaabnene og fra Fjende blev til Bejler; han fik Løfte paa hende imod at love, at han vilde forskyde sin Dronning. (Saxo 1898, første bog «Skjold og Gram». Oversatt av Fredrik Winkel Horn)

Vi ser at Fredrik Winkel Horn har oversatt frasen «Phinnorum regem» til «finnekongen», noe som like gjerne kunne forstås 'samekongen' som 'finskekongen'. Men fortsettelsen avslører at Simble nok var konge i Finland.

Quam cum bello Noruagico, quod aduersum Suibdagerum a regem ob sororis filieque stuprum susceperat, admodum occupatus Saxonie regi Henrico Sumbli perfidia in matrimonium promissam nuncio didicisset, propior uirginis quam militum charitati relicto exercitu tacitus in Phinniam contendit inchoatisque iam nuptiis superveniens extremae vilitatis veste sumpta despicabili sedendi loco discubuit. (Saxo 2015, book I: 4.15)

Men strax efter blev han optagen af at føre Krig med den norske Konge Svibdag, der havde skjændet baade hans Søster og hans Datter, og Sumble sveg da sit Løfte og trolovede Signe med Sachserkongen Henrik. Da Gram fik Nys herom, var hans Elskov til Møen større end hans Kjærlighed til sine Krigsfolk, han forlod i Stilhed sin Hær og skyndte sig til Finland, hvor han kom, just som Bryllupsgildet var i Gang. (Saxo 1898, første bog «Skjold og Gram». Oversatt av Fredrik Winkel Horn)

Saxo skriver her at Gram skyndte seg «in Phinniam», og siden han i sitt geografiske ordforråd også har navnet *Finnimarchie* eller *Finmarchie*

(Saxo 2015: V 31.1, IX 4.23), går jeg ut fra at han med *Phinnia* mener 'Finland' slik det står i den danske oversettelsen.¹¹⁾

Beboerne av «Phinnia» kalles en gang «Finni» i historien om Gram og Signe. Gram gjemmer seg blant bryllupsgjestene, klarer å skjenge dem, og så dreper han Henrik og en del av gjestene og river Signe med seg.

Et cum dicto discubitu euolans Henricum inter sacra mense et amicorum complexus obruncat, sponsamque mediis abstractam pronubis magna conuiuarum parte prostrata secum nauigio deportat. Igitur nuptiis in exequias uersis doceri Finni potuerunt alienis amoribus manus iniici non oportere.

(Saxo 2015, book I: 4.16)

Med de Ord sprang han op fra sit Sæde og dræbte Henrik, bedst som han sad i Bryllupsgammen med Venner og Frænder om sig; mange af Gjæsterne hug han ogsaa ned, og Bruden rev han ud af Brudeternernes Kreds og sejlede bort med hende. Saalunde blev Brudefærden til Ligfærd, og Finnerne fik den Lære, at de gjorde bedst i at holde sig fra andre Folks Elskovssager.

(Saxo 1898, første bog «Skjold og Gram». Oversatt av Fredrik Winkel Horn)

Det står ingenting i teksten om hvor «Phinnia» ligger; det eneste vi får vite, er at det ligger ved kysten, siden Gram seilte bort med Signe. At Gram hadde en sakser som rival i kampen om Signe, tyder etter min mening på at hendelsene foregikk i Østersjø-sfæren. Men dette utelukker ikke at hendelsene kan ha foregått ved Bottenviken. Det fins en hel del stedsnavn med (neder)tyisk fornavn som førsteledd i Torneå-området (Vahtola 1980: 416–419). Tyskerne hadde begynt å frakte salt til Norrbotten på 1100-tallet og hadde drevet med pelshandel kanskje allerede før den tiden (Vahtola 1980: 424–427).

Saxo Grammaticus: Danskeprinsen Alf og gøteprinsessen Alvilde kriger i Finland

Saxo har i sin *Gesta Danorum* også en annen historie hvor Finland dukker opp som scene for handlingen. I syvende bok fins det en fortelling om danskekongen Sigars sønn Alf og vakre Alvilde, datteren til gøtekongen Sivard. Alf klarer alle prøvene som er satt for en som vil beile til Alvilde,

11) Fortellingen er også blitt tolket slik at Sumbli var en samekonge. Se Perabo 2016: 145.

men likevel vil Alvilde prøve ham mer. Hun kler seg og en del andre jenter ut som vikinger og ender som vikinghøvding. Alf strider mot andre fiender, «blakmenn», vinner over dem med list på havisen, og så:

6.6. Quibus deuictis nauigationem in Finniam uertunt. Vbi contractiorem forte sinum ingressi missis, qui rerum habitum explorarent, paucis nauibus portum occupari cognoscunt. Aluilda quippe easdem faucium angustias prior classe petiuerat. Que cum ignotas eminus puppes adesse conspiceret, prepeti remigio uelox in eorum defertur occursum, irrumpere hostem quam opperiri satius iudicans. Tunc Alf prohibentibus sociis plures naues paucioribus attentari indignum respondit, ut Aluilde quis perferat paucarum puppium obiectu procurus sui studia deturbari, prefatus parue rei momento magnorum operum titulos respergendos non esse. Nec parua Danis ammiratio fuit, unde hostium corporibus talis forme decor tantaque membrorum aptitudo suppetet.

(Saxo 2015, book VII: 6.16.)

Efter at have overvundet dem satte de Kursen mod Finland. Da de dér kom ind i en snæver Vig, sendte de Spejdere ud og fik da at vide, at havnen holdtes besat af nogle faa Skibe. Alvilde var nemlig før end de sejlet ind i den samme snævre Vig med sin Flaade. Da hun nu saa Skibe, hun ikke kjendte, langt borte, roede hun dem hurtig i Møde, thi hun holdt for, at det var bedre at angribe Fjenden end at bie paa ham. Alfs Mænd syntes ikke om at angribe Fjendens Skibe med de faa, de havde, men han svarede, at han vilde skamme sig, om nogen skulde komme og fortælle Alvilde, at han havde opgivet sit Forsæt, fordi der kom nogle faa Skibe imod ham, man burde ikke lade saadan en Smaating sætte en Plet paa det Ry, man havde vundet ved store Bedrifter. Danskerne undrede sig ikke lidet over, hvor deres Fjender havde saa fagre Legemer og saa velskabte Lemmer fra.

(Saxo 1898, syvende bog «Sigar». Oversatt av Fredrik Winkel Horn)

Dette «Finnia» kunne være hvor som helst ved Østersjøen, men siden havet var islagt, kan det heller ha vært tenkt plassert mot nord enn sør. Interessant er det at Alvilde tok på seg rollen som en slags amasone og så oppholdt seg i Finland. Kan det her være et slags ekko fra «terra feminarum», sammenblanding av det landet Adam av Bremen meinte var et kvinneland, altså *Kvenland*, og *Finland*?

Saxo Grammaticus: Dansken Erik blir konge over Finland og hele Sverige

En tredje gang nevner Saxo Finland: i *Gesta Danorum*, femte bok, historien om Frode III. Her ber gøtekongen Gest Blinde om hjelp fra dansk kongen Frode mot sveakongen Alrek. Frode sender Erik for å hjelpe Gest Blinde, som har lovt å underkaste seg Frode om Frode klarer å overvinne Alrek. Erik dreper Alrek i tvekamp og vinner så hele sveakongens rike for Frode. Da belønner Frode Erik med store landområder.

At Frothoni ipsum occubuisse falso fama uulgauerat mentemque regis magno ob id moerore torquebat. Quam tristitiam Ericus reditus sui beneficio dispulit. Quippe Suetiam, Wermiam atque insulas Solis opera sua Frothonis adiectas imperio nuntiabat. Quem mox Frotho deuictarum ab eo gentium regem constituit ac preterea Helsingiam ei cum utraque Lappia, Finniam quoque et Estiam annuo stipendiorum iure contribuit. Nemo ante ipsum Sueticorum regum Erii nomine censebatur, ab ipso autem in ceteros uocabulum fluxit.

(Saxo 2015, book V: 10.2)

Der var kommen Frode et falsk Rygte for øre om, at han var falden, og Sorg derover pinte Kongens Sind svarlig, men Erik forjog hans Sorg ved sin velkomne Hjemkomst; han meldte ham nemlig, at Sverige, Vermeland, Helsingland og Soløerne ved hans Bestræbelser var bleven underlagt Frodes Rige. Frode gjorde ham strax til Konge over de Folk, han havde overvundet, og gav ham derhos Helsingland og begge Laplande, Finland og Estland imod at betale aarlig Skat. Ingen svensk Konge før ham hed Erik, men fra ham gik Navnet over til de senere.

(Saxo 1898, femte bog «Frode III». Oversatt av Fredrik Winkel Horn)

Vi ser at ifølge Saxo er den første kongen med navnet *Erik* av dansk ætt. Saxo prøver altså å få rekken av svenske Erik-konger til å stamme fra Danmark.

«Finnia» blir her listet opp sammen med Helsingland, to Lappland og Estland. I den engelskspråklige utgaven av Saxo (2015) blir navnet «Finnia» oversatt til *Finnmark*, noe som er vanskelig å begrunne. For det første gjør Saxo, som sagt ovenfor, klar forskjell mellom *Finnia* – *Phinnia* og *Fin(ni)marchie*, og for det andre oppgis *Phinnia* ved siden av *Estia*, altså der hvor Finland som regel også ellers blir plassert. Muligens har oversetteren Peter Fisher tenkt at etter «utraque Lappia» kommer den norske «Lapplandet», nemlig Finnmark. Men synsvinkelen i teksten er

klart svensk, og Saxo har vel heller neppe tenkt at Finnmark noen gang kunne ha tilhørt Svealand, noe som var naturlig å tenke om Lapplandene.

Vi kan også huske at Finland, eller i hvert fall det sydvestlige hjørnet av Finland, allerede ved Saxos tid var underlagt Sverige.

Saxos «finni» med blandet kultur

Ellers ser Saxo ut til å ha hatt problemer med å skille mellom finskættede finner og samiskættede finner. Han skriver for eksempel følgende om «finner»:

Sunt autem Finni ultimi Septentrionis populi, uix quidem habitabilem orbis terrarum partem cultura ac mansione complexi. Acer iisdem telorum est usus. Non alia gens promptiore iaculandi peritia fruitur. Grandibus et latis sagittis dimicant. Incantationum studiis incumbunt, uenationibus callent. Incerta illis habitatio est uaque domus, ubicunque feram occupauerint, locantibus sedes. Pandis trabibus uecti conserta' niibus iuga percurrunt.

(Saxo 2015, book V: 13.1)

Now the Finns are the northernmost of all peoples; indeed they cultivate and occupy a tract of the world which is scarcely habitable. This race use their missiles with an eager zest. No others are more agile in launching the javelin. The arrows they shoot are large and broad. They devote themselves to magical skills and are expert hunters. Their homes are impermanent, for they pursue a nomadic existence, pitching their dwellings wherever they have caught game. They travel on curved boards and race on them across the snowfields between mountain ridges. (Saxo 2015, book V: 13.1. Oversatt av Peter Fisher)

Vi ser at «finni» ifølge Saxo både er jordbruksfolk og nomader. Egenkapene som å være i besittelse av magi, eller å kunne gå på ski, har tradisjonelt blitt forbundet med begge folkeslagene.

Et annet sted skriver Saxo hvordan «finni» ferdes med sine lette ski og så er i stand til lett å angripe sine fiender og så igjen flykte.

4.24. Quippe Finni lubricorum stipitum celeri allapsu cursum intendere soliti arbitraria uelocitatis potentia rapiuntur promptissimamque propinquitatis uel absentie facultatem obtinere creduntur. Mox enim ut hostem leserunt, eadem celeritate, qua subeunt, auolant nec procurso languidius reditum tentant.

(Saxo 2015, book IX: 9.24)

The Finns have always travelled by gliding swiftly on smooth boards and have complete control of their speed as they race along, so that men say they can be there and gone in a flash, just as they please. As soon as they have done damage to their enemy, they shoot away in the same lightning fashion as they flew to the scene. (Saxo 2015, book IX: 9.24. Oversatt av Peter Fisher)

Dette med å ferdes lett og så igjen forsvinne er en egenskap som Ottar i sin beretelse til Kong Alfred tilegner kvener i nord (se også nedenfor om *haapar* hos Olaus Magnus).

Vi kan konstatere at det ikke har vært noen lett oppgave for Saxo å vite når man med ordet *finn(e)* siktet til en finskættet folkegruppe og når til en samiskættet folkegruppe, siden han sikkert hos sine naboer i nord fikk høre det samme ordet bli brukt om begge folkegrupper. I hvert fall var dette ikke enkelt for en danske som bare hadde lite om noen kontakt med disse to folkegruppene, men sikkert langt mer kontakt med mange forskjellige skandinaver både fra øst og vest.

Islandske annaler: Kvener herjer i Hålogaland

Islandske annaler, som strekker seg fra 1200-tallet mot slutten av 1500-tallet, kan anses som en type historieskriving de også. Der blir det kortfattet fortalt om det var noe interessant som hadde skjedd i løpet av året. Fra 1271 har vi følgende notat:

þá gorrþv Kereliar ok Kvénir mikit hervirki á Hálogalanndi.

(Etter Storm 1888: 138)

Dette utsagnet følger det samme mønsteret som vi så allerede i Ottars beretning: «Kvener» angriper nordmenn i det nordlige Norge. Det som er litt spesielt, er at de nå har alliert seg med kareler, som etter alt å dømme burde ha vært erkefiender for kvener eller de finskættede i den nordlige delen av Fennoskandia i kampen om området rundt bunnen av Botniske bukt; karelsk bosetning i det nordlige Fennoskandia hadde nådd Tornedalen i vest og nordkysten av Kvitsjøen i øst (se kart i Kirkinen 1995: 31; Vahtola 1980: 383). Men vi kan ikke vite sikkert hva slags «kvener» det i dette notatet var snakk om, og om de hadde underkastet seg svensk herredømme. Bunnen av Bottenviken ble en slags «ingenstatsland» til og med lenge etter Nöteborgsfreden 1323, og helsingene hadde

ennå ikke utvidet sin makt så langt nord på den tiden. Dette er det eneste stedet hvor begrepet *kvener* dukker opp i annalene. *Kvenland*, *Finland* eller finskættede *finner* blir ikke nevnt.

*

På grunnlag av de faglitterære tekstene jeg har behandlet ovenfor, kan vi konstatere at navnet *Kvenland* og folkenavnet *kven* var kjent for nordmannen Ottar allerede på 800-tallet, og han plasserte *Kvenland* og *kvenene* nordpå, nær Hålogaland. Den ukjente norske forfatteren av *Historia Norwegie* visste at det fantes *kvener*, og han mente seg å vite at de bodde nordpå i Fennoskandia. Den som i de islandske annalene har skrevet ned notatet om *kvener* som gjorde hærverk i Hålogaland, har sikkert hatt et øyenvitne som kilde, selv om skildringen av slike hendelser kan ha gått gjennom flere ledd. Også islandske Níkulás Bergsson visste om *Kvenland*, men han visste også at det fantes noe som het *Finland*; men hva slags områder disse navnene siktet til, var han likevel usikker på. Den danske forfatteren Saxo Grammaticus hadde for sin del noen kunnskaper om *Finland* og *finner*, og – slik vi hvert fall tror – plasserte dem i den sørlige delen av nåværende Finland. Den tyske Adam av Bremen på 1000-tallet brukte i det latinspråklige storverket sitt ikke noe navn som ligner på *Kvenland* eller *Finland*, og heller ikke andre ord som direkte kunne vise til de finskættede, men *terra feminarum* er etter all sannsynlighet en latinsk feiltolking av navnet *Kvenland*. Dette landet ser Adam ut til å ha plassert i den sydlige delen av det nåværende Finland.

Slik det ser ut, hadde de to nordmennene best greie på *Kvenland* og *kvener*, også nedskriveren av Islandske annaler visste å forbinde *kvener* med Nord-Norge, dansken Saxo hadde best kunnskaper om *Finland* og *finnene*, og islendingen Níkulás hadde hørt både om *Kvenland* og *Finland*, men han var usikker på plasseringen av disse.

6 Diplomatarium Norvegicum

Diplomatarium Norvegicum (DN) dekker omtrent den samme tidsperioden som de islandske annalene. En del av dokumentene er skrevet på latin, andre på den tidens skandinavisk; språkformen er avhengig av skriveren og konteksten. Det er mulig at også mottakeren har påvirket valget av språkformen.

Hans Erikssön i Varanger og «hwener»

I DN blir ikke *Kvenland* nevnt i det hele tatt, mens «kvenene» som folk nevnes én gang. I et brev datert 6. mars 1530 skriver fogden Hans Erikssön fra Sørvær til erkebiskopen i Trondhjem blant annet følgende:

Jtem maa edhers naade wethe adt iegh ffor aff slotthet daghen nest effther viij dagh jwll met ij aff radmennerne och xl aff werryemnerne och bynd^e dagh met Rysserne kom ther ingen aff Rysserne ffortj baad^e skatmennerne wore ffarne tiill kungen aff Rysseland ssom beffallingen hade och var ther wffriidt y mellom the kriisne Kariille och the heidne Kariille, staar ther æn nw y then samme dagh som tiilfførn war bunden, The Hwener som ther pleg^e kommæ thæ woræ ther met iij^e reynar och banth iegh dag met them som syduenie war, Siidhen ffor iegh adt ting^e tiill ffiells och y Ffindmarkæn, [...].
(DN VIII: 643)

Hans Erikssön hadde altså hatt til hensikt å forhandle med russiske myndigheter og kvener om de vanlige sakene de pleide å lage avtaler om, men russerne hadde ikke dukket opp siden de måtte dra til «kongen» av Russland, fordi der var stridigheter mellom de kristne og hedenske kareler. «Hwener» kom likevel til møtet med sine 300 reinsdyr som de pleide.

For det første må vi spørre hva Hans Erikssön har meint med kristne og hedenske kareler. At det var stridigheter dem imellom, tyder på at det her er snakk om konflikt mellom grupper som lå under henholdsvis russisk og svensk herredømme, den russisk-ortodokse kirken og den vestlige kirken. Traktaten fra Nöteborgsfreden fra 1323 var offisielt fremdeles gyldig, men den finske bosetningen hadde trengt seg lenger og lenger mot øst, noe hverken Novgorod tidligere eller Moskva år 1530 kunne akseptere. Akkurat i 1530 kjenner vi ikke til noen krig landene imellom (se Julku 1987: 248–260), men jeg går ut fra at Hans Erikssön her med de «kriisne Kariille» mener rettroende finner bosatt i Karelen.

Ordet *hwener* er en hyperkorrekt dansk skrivemåte av ordet *kvener*. Vi ser altså to måter å kalle de finskættede i brevet: *kristne kareler* og *kvener*. Men så vel de etniske som de «statsborgerlige» forholdene langt borte var sikkert uklare for Hans Erikssön; den avtalte møteplassen var ifølge Lars Ivar Hansen (1984: 61) sannsynligvis i Varanger, og stridighetene foregikk et eller annet sted lenger sør, i et område som Hans ikke var så godt kjent med. Det viktige for ham var å få fram at det var

stridigheter mellom retttroende og vantroende folk. De kjente, rettroende finskættede som pleide å besøke stedet med jevne mellomrom, hette i hans ordforråd *kvener*.

Unionstiden, Finland og «finner»

Termen *Finland* dukker opp fem ganger i brevene skrevet mot slutten av Kalmarunionen (1397–1523): Tre ganger er det snakk om konflikter med Russland (1496, skrevet i Odense, 1503, skrevet i Viborg, og 1502, skrevet i København) og to ganger om konflikter i forbindelse med oppløsningen av unionen (1508, skrevet i Mora, og 1527, skrevet i Arnum). I alle disse tilfellene refererer navnet *Finland* til «Østerland» under Sverige, altså hele området til datidens Åbo bispedømme med klar avgrensning.

Om «finner» skrives det i brevene noen få ganger. I to av tilfellene er det snakk om hendelser i nord: I det ene, datert 10. februar 1323 i Avignon, gir paven syndsforlatelse til dem som kjemper mot «pagani dicti Finnar»; brevet kan forstås slik at denne «kampen» betyr kristning av samiskættede.

I brevet fra januar 1326, skrevet av biskop Audfinn i Bergen til erkebiskop Eilif, står det at «Halogha lannd», Hålogaland, blir angrepet av «Finnum. Ruzsum ok Karelom», og i brevet blir det diskutert om man burde bistå folk i Hålogaland mot fienden. Johnsen (1923: 24) tolker situasjonen slik at også «de hedenske finner», det vil si samiskættede, allierte seg med russere og kareler som brente gården til Erling Vidkunsson, en Bjarkøy-ætling som førte krig mot dem. Sverige hadde etter mange års stridigheter sluttet fred med Novgorod i 1323, men fremdeles virker det usannsynlig at de finskættede ville ha alliert seg med russere og kareler. Så Johnsens tolkning er trolig riktig, og det var da kanskje samiskættede på Novgorod-karelsk område som hadde alliert seg med kareler og vendt seg mot nordmenn i nord. I 1326 ble det sluttet fred også mellom Norge og Novgorod.

Den siste gangen *finner* blir nevnt i materialet fra DN, er i et brev fra 30. april 1564 skrevet av Christiern Munk, høvedsmannen på Akershus. Mottakeren av brevet var kong Frederik II. Munk beskriver stridigheter mellom Danmark og Sverige, og forteller at i de svenske troppene var det «ij^m fod folck wdaff tyske danske finder oc bønnder knegtte», altså to tusen fotfolk: tyske, danske, finske og bondeknekter. Her er det vel klart at «finder» er finskættede. Det bemerkelsesverdige her er at brevet er

skrevet i Norge. Men Christiern Munk var danske, fødd i Aakjær i Jylland (*Wikipedia.no*, artikkel «Christen Munk»), så hans språkbruk representerer neppe tidens norske språkbruk.

*

Når vi ser på hvilket bilde dokumentene fra diplomatariet gir om oppfatningene om termene *Kvenland*, *kvener*, *Finland* og *finner*, er det, selv om grunnlaget er tynt, klart at i hvert fall i det nordlige Norge har det gjengse navnet på de nærboende finskættede vært *kven*; Hans Erikssön hadde selv personlig kontakt med dem. I brevene der *Finland* og *finner* blir nevnt, er avstanden mellom kilden og hendelsen lengre. Det er usannsynlig at biskopen i Bergen og enda mindre sannsynlig at paven i Avignon har hatt særlig kontakt med de folkene som brevene handler om.

7 Sverige og Olaus Magnus

Vi har ovenfor gått gjennom middelalderlitteratur skrevet av forfattere fra alle andre skandinaviske land bortsett fra svensk territorium. Men det nordiske folkeslaget som har hatt mest kontakt med de finskættede, er nok svenskene. Vi har likevel ingen svensk historiebok eller lignende fra så tidlig tid som de ovenfor behandlete sagaene eller sakprosatextene. Den tidligste sammenhengende svenske kilden er *Erikskrönikan*, trolig skrevet på 1320-tallet (Jansson 2003: 7), men merkelig nok blir ikke Finland eller finner – for ikke å snakke om Kvenland eller kvener – nevnt i den lange krøniken. «Tafwesta», det vil si tavaster, blir nevnt et par ganger («hedne taffwesta»; *Erikskrönikan* 2003: 42), Karelen og kareler seks ganger (for eksempel «Swerige haffde mykin vadha / aff karelom ok mykin onadha»; *Erikskrönikan* 2003: 20).

Navnet *Finland* er likevel kjent allerede fra tiden med runeinnskrifter i Sverige. Den første (1) av dem er fra en stein på Söderby kirkegård i Uppland, den andre (2) fra en gravstein i koret i Rute kirke på Gotland. Begge mangler datering.

(1) biarn . auk . ikulfriþ : raistu . stain : aftr : utrik : sun : sain : han : var . tribin : o finlont.

(2) sihtris : arwar : litu : gjera : stain : üfir : auþwele : broþur : sin : a : finlandi : do : aglta ee : waþs ... kni isi ..: sini oi. ...

(*Diplomatarium Fennicum*: <http://df.narc.fi/document/10>)

Finland ble administrativt tilknyttet Sverige i løpet av 1100-tallet, og siden den gang er Finlands navn *Finland* eller fra midten av 1300-tallet også *Österland*; delvis viser navnet *Finland* bare til den sørvestre Finland (se *Diplomatarium Fennicum* og *Riksarkivet – SDHK* (medeltidsbrev), søkeordene *Finland* og *Österland*).

Det eneste stedet i svenske dokumenter hvor vi kan finne ordet *kven*, er *Historia de gentibus Septentrionalibus* av Olaus Magnus. Dette er også det første og samtidig det siste humanistiske svenske prosaverket fra middelalderen. Jeg skal her ta en nærmere titt på det.

Olaus Magnus (1490–1557) var en katolsk prest, men måtte gå i landflyktighet etter reformasjonen. I årene 1518–1519 foretok han på oppdrag av Sten Sture, Sveriges riksførstander, en reise gjennom så å si hele Sverige, og i 1518 nådde han Torneå i Norrbotten. Så Olaus fikk førstehånds kunnskaper om forholdene i nord, og han kan ses på som en temmelig pålitelig kilde når det gjelder folk og kultur der borte. Men samtidig kunne han ukritisk – som alle historieskriverne på den tiden – ta med ting som vi i dag vil betegne som fantasi. Men Olaus var en meget lærd mann, noe som kommer fram av hans mange sitater fra andre forfattere, blant andre Saxo. (Om Olaus Magnus, se Johannesson 2010; se også Elenius 2019: 128.)

Olaus har i kapittel 1: 20 en lengre beskrivelse om Torneå i verket sitt. Om folkeslagene som samler seg der, forteller han:

Ad ipsam enim confluunt Russi albi, Lappones, Biarmi, Bothnienses, Finni, Sueci, Tavasti, Hessingi, & complures alii, e partibus Norvegiæ, per altissimos montes, & vastas solitudines, ac Iemphiam regionem.

(Olaus Magnus 1555: 699)

Här församlas nämligen hvitryssar, lappar, bjarmer, bottningar, finnar, svenskar, tavaster och hälsingar; dessutom komma åtskilliga från Norge öfver de höga fjällen och vidsträckta ödemarkerna, liksom öfver Jämtland.

(Olaus Magnus 2010: 938)

Vi ser at det her fins i hvert fall to slags finskættede: «finni», finner, og «tavasti», tavaster. «Lappones» er helt sikkert et samiskættet folkeslag, men «bothnienses» er ikke så lett å identifisere. Olaus Magnus oppgir riktignok at det fins tre slags «bottniske» landsdeler: «Bothnia [...] Occidentalem, Aqilonarem, & Orientalem» (Olaus Magnus 1555: 698), det vil si Västerbotten, Norrbotten og Österbotten. Så «bothnienses» kan

være beboere hvor som helst i dette store området. Men at «Bothnia» ikke er identisk med «Lapponia», kommer fram av følgende sitat under overskriften «De Rangiferis», om reinsdyret (IV: 3).

In partibus Septentrionis vtriusque Bothniæ (sic enim extremi Aquilonis terræ, quasi a fundo vasis, vocantur) & magnæ Lapponiæ, bestia tricornis est, de genere cervorum [...]. (Olaus Magnus 1555: 595)

I bägge de bottiska landsändarna i Norden – så kallas nämligen den yttersta Nordens länder, liksom ville man därmed beteckna botten av ett kärl – och i det stora Lappland finnes ett trehornadt djur, af hjortens släkt [...].

(Olaus Magnus 2010: 803)

Nå har han bare to slags «Bothnia», og i tillegg til dette «Lapponia» som også er et stort område. Men de to «Bottnierne» former altså til sammen en slags beholder, et kar, noe som tydelig viser til kysten av Bottenviken. «Bothnia» viser altså til det samme området som forskerne har ment var det gamle Kvenland.

Men så til begrepene «lappones» og «bothnienses». Av og til ser det ut som om Olaus vil sidestille «lappones» og «bothnienses». Under tittelen «Om de fem ulike språken i de nordiska länderna» skriver han følgende:

Ideoque mirandum non est, quod in ea quintuplicis linguæ vsus reperiatur, Septentrionalium scilicet Lapponum, seu Bothniensium, Moscovitarum, Ruthenorum, Finningorum, Sueonum, ac Gothorum, & Germanorum.

(Olaus Magnus 1555: 135)

Därför bör man inte förvåna sig öfver, att man här finner fem olika språk i bruk, nämligen de nordliga lapparnas eller bottningarnas, moskoviternas (rys-sarnas), finnarnas, svearnas och götarnas samt tyskarnas.

(Olaus Magnus 2010: 178)

Så mener han at «lappene» og «bottningene» har samme språk, eller mener han bare at begge to er nordlige folk? Han skriver også om livstilen til disse to folkene (og andre skogsfolk):

Propterea gens hæc Lapponum, sive Bothniensium, & sylvestrium locorum, vti quieta domi, ita & reliquo orbi foris ignota censetur. (Olaus Magnus 1555: 136)

Nu gäller om detta folk af lappar, eller bottningar, och skogsbor, att de lefva i stillhet i sina bygder och kunna anses okända för den öfriga, aflägsnare värden. (Olaus Magnus 2010: 180)

Stillferdighet blir ofte forbundet med livstilen til de samiskættede. Men Olaus skriver også følgende om «bottningene» og Erik den hellige, som etter tradisjonen tvangskristnet finske folkeslag:

Olim divus Ericus Gothorum , Sueonumque Rex, oblata pace, & contempta, Tavestos, Carelos, ac Bothnienses bellica classe, & equestri expeditione devictos, ad fidem, & Christi religionem accelerare coegit.

(Olaus Magnus 1555: 87)

Den helige Erik, Göta och Svea konung, betvang en gång i tiden både med sin flotta och landthär tavaster, kareler och bottningar, sedan de förkastat den af honom erbjudna freden, och nödgade dessa folk att skyndsamligen underkasta sig den kristne religionen. (Olaus Magnus 2010: 116–117)

Erikskrönikan er blitt tolket slik at Erik den hellige sammen med biskop Henrik kristnet finnene i det sørvestre Finland på den første korsferden rundt midten av 1100-tallet, mens tavastene ble kristnet et sekel seinere; karelerne ble tvangsdøpt av fyrst Jaroslav av Novgorod år 1227. Men det som er interessant i denne sammenhengen, er at Olaus her knytter sammen kristningen av «bottninger», tavaster og kareler; de skulle ha blitt kristnet samtidig. Det er sannsynlig at Olaus med kareler mente de finskættede på den siden av grensen på Det karelske nes som tilhørte Sverige.

I det hele tatt går jeg ut fra at Olaus Magnus med «bothnienses» oftest sikter til den finskættede befolkningen som bodde i Norrbotten på hans tid. Også noen folkespråklige ord han har tatt med i teksten sin, tyder på en finskættet befolkning i nord. I kapittelet om reinsdyrene forteller han at når man kjører med disse, bruker man seletøy som på stedets språk heter «Rancha & Locha». Dette er en forvanskning av to finske ord, *ränget* 'bogtre' og *luokka* 'bue' (om *luokka*, som har vært typisk for kvensk seletøy, se Maliniemi 2009, figur 4). I kapittel IV: 10 «Om båtar som sammanfogas medelst senior och trädrötter» beskriver han en elvebåt-type som han sier at han selv har ferdes med:

[S]icuti & aliud oblongum genus in Bothnico mari, & recentibus aquis, Haapar dicitur, sine quocunque ferro diligentissime combinatum. Sed vti miræ longitudinis est, ita & portentosæ celeritatis, vt volare videatur ad levem impulsum. Rapidis fluminibus e sublimioribu locis descendentibus solummodo [...].

(Olaus Magnus 1555: 144)

[E]tt annat slags båtar af långsträckt form, som brukas på Bottniska hafvet och i vattendrag med sött vatten, benämnas Håpar och förfärdigas med skicklighet utan användning af något slags järn. Men liksom dessa båtar hafva en märkelig längd, äro de äfven utrustade med en förvånande snabbhet, så att de tyckas flyga fram vid minsta årtag. De hafva sin hufvudsakliga användning på strida älfvar, [...]. (Olaus Magnus 2010: 190)

Ordet «haapar» er trolig en forvanskning av det finske *haapio*, som betyr en gammeldags elvebåt bygd ved uthuling av en enda tykkere ospestamme; jf. finsk *haapa* ‘osp’. Her kan vi igjen huske Ottars beretning om kvenene og deres båter: «Der er meget store ferske Søer imellem Fjældene, og Kvenerne bære deres Skibe over Land ind i Søerne, og derfra hæрге de på Nordmændene, de have meget små og meget lette Skibe.» (Se ovenfor.) Ordet *haapio* er visstnok lånt inn i svensk i formen *håp* og også i en eller annen «sverigelappisk» dialekt (Donner 1876, nr. 134; ikke funnet i andre samiske ordbøker). Kjerneområdet for båter av typen «haapio» er Satakunta i det sørlige Finland ved Botniska havet, og der er også ordet *haapio* best dokumentert, men ordet er kjent i betydningen ‘robåt’ helt opp til Torneå-området (se Korhonen 1982, 26–61, særlig kart på siden 42). Bosetningen ved Bottenviken og i Tornedalen har sterke røtter i Satakunta helt fra tidlig middelalder (se Vahtola 1980: 292–314).

Om Finland bruker Olaus stadig navnet *Finlandia*, og han mener med det Finland, ikke bare det sørvestre hjørnet av nåværende Finland, som mange forskere mener har vært tilfellet under middelalderen. I hvert fall har det midterste Finland og Øst-Finland ifølge Olaus vært Finland. Han forteller om de store innsjøene i Sverige og nevner også følgende:

Deinde samosissimus lacus albus sub polo: demum Pienthen in Finlandia cum similibus infinitis lacubus, stagnis, fluviiis, & altis venis.

(Olaus Magnus 1555: 80)

Videre den ryktbare Hvita sjön i Polens närhet och till sist Pienthen i Finland jämte ett otal af dylika sjöar, träsk, älfvar och djupa källsprång.
(Olaus Magnus 2010: 107)

Navnet *Pienthen* sikter til *Päijänne*, en stor innsjø i det midterste Finland, mellom landskapene Savolax og Tavasteland. Navnet er dokumentert i formen *Peynthe* 1540 (Saarikivi 2019).

Under overskriften «De Piscibus Nigri fluminis ad Arcem novam in Finlandia» forteller Olaus:

Arx est in extremis terris Finlandiæ supularis, regno Suetiæ subjecta, Nova arx dicta, [...]. (Olaus Magnus 1555: 715)

I det nordligste Finlands aflægsnaste trakter ligge en under Sveriges rike lydande borg, som kallas Nyslott (*Nova arx*), [...]. (Olaus Magnus 2010: 961)

Nyslott, finsk *Savonlinna*, ble bygd i det sørlige Savolaks som en grensefestning i øst mot Russland på 1400-tallet.

Men hva mener han om den nordligste delen av Finland? Vi må huske at Finland på Olaus' tid var langt mindre enn i dag. Den offisielle grensen mot Russland gikk fra noe sør for Uleåborg til Viborg langt inne i Finskevikken (se f.eks. kartene i Wikström 1982: 39 og Julku 1987: 147). Og selv om den finskættede bosetningen hadde spredt seg helt til Tornedalen og lenger vest enn det, hørte området vest for Kemi til Härnösand stift, ikke til Åbo stift, og man kan si at «Finland» i Olaus Magnus' tanker var identisk med Åbo stift. Noe slikt som vi i dag omtaler som «Nord-Finland» eksisterte altså ikke. Vi konstaterer at det området hvor det antatte «Kvenland» skulle ha ligget, etter Olaus' geografiske navnsetting hette *Bothnia*. Under overskriften «De magicis instrumentis Bothniæ» (III: 17) skriver han følgende:

INTER Bothnicos homines Septentrionis passim reperiebantur malefici, ac magi, tanquam in proprio loco [...]. (Olaus Magnus 1555: 121)

Bland invånarna i Norrbotten funnos öfverallt trollkarlar och besvärjare, hvilka här voro liksom i sitt hemland[...]. (Olaus Magnus 2010: 161)

At disse folkene med evner i magi oppe i nord var både finskættede og samiskættede kommer fram av følgende fortsettelse i den samme teksten:

Scire cupientes statum amicorum, aut inimicorum longinquo terrarum spatio quingentorum, vel mille milliarium inde distantium, Lapponem seu Finnonem hujus rei peritum dato munere, [...].

Om någon vill enhämta underrättelser rörande vissa vänners eller fienders befinnande, hvilka uppehålla sig långt ifrån den spörjande, femhundra eller t. o. m. tusen mil borta, vänder han sig till förfaren lapp eller finne [...].

Ordet *lapponi* viser her til samiskættede, ordet *finni* til finskættede mennesker. Her ser det ut som om Olaus med ordet *finni* refererer til de finskættede utenfor Finlands grenser i nord, selv om vi ovenfor prøvde å argumentere for at det er begrepet «bothnienses» som refererer til de finskættede i Norrbotten. Men dette må ses i sammenheng med det foregående kapitlet i Olaus' verk, kapitlet 3:16 med overskriften «De Magis , & maleficis Finnorum» («Om häxmästare och trollkarlar hos Finnarna»), der han blant annet forteller at finnene selger vind til kjøpmenn (1555: 119; 2010: 159). Jeg tolker begrepet *finni* hos Olaus slik at det kan, avhengig av konteksten, vise spesielt til befolkningen i Åbo stift eller også alle finskættede, inkludert tavaster, kareler på den finske siden av grensen samt boplasser uansett hvor i «Bothnia» de bodde (se f.eks. kapitlene 5: 27, 7: 8, 11: 7, 14, 13: 15, 20, 13: 46). Om alle finskættede skriver han vel om også når han i under tittelen «Om drankeres straff» konstaterer at «Fransmännen blifva af drickande näsvisa, tyskarna trätolystna, götarna genstörtiga og finnarna gråtilda» (kapittel 13: 39).

Men Olaus bruker ordet *finni* også snevert om folk fra det sørvestre Finland i motsetning til tavaster, kareler og boplasser, slik vi så i den ovenfor siterte teksten om folk i Torneå fra kapittel 1: 20. Landskapsnavnet *Savolax* («Saualax») nevner Olaus bare én gang (kapittel 11: 3), og da som navn på et sogn ved siden av sognene Äyräpää og Jääski på den russiske grensen. Første gang ble *Savolax* visstnok nevnt i dokumenter allerede år 1329: der gir kong Magnus ordre om at befolkningen i «Sauilax» må betale skatt til kongen på lik linje med tavaster (*Diplomatarium Fennicum*: <http://df.narc.fi/document/373>). Folkenavnet

savolaxare nevner Olaus ikke i det hele tatt, men det forekommer heller ikke i andre dokumenter fra middelalderen.

Noe «Kvenland» kjenner Olaus altså ikke. Men begrepet *kvenner* har han med, om så bare forbigående. Under overskriften «De curulibus plaustris Rangiferorum» («Om de fordon som dragas av renarna») skriver Olaus om hvordan man ferdes med rein. Jeg velger her å ta med en litt lengre tekstbit, siden tolkingen av teksten etter mitt syn kan diskuteres. Olaus skriver at han vil fortelle om de hjelpemidlene som nordboerne har og fortsetter:

Qui domestici sunt, curulibus plaustris aptantur, optimæque gravissima plaustra per rura, camposque deducunt, res scilicet pretiosarum pellium, pannorum, piscesque diversæ speciei continentia: eo quod pro majori parte Lappones ichthyophagi sunt, inexhausta fertilium aquarum piscatura viventes, vt & infra de eorum diversis exercitiis erit aperiendum. Iter itaque eorum est in vallibus planis, Norvegiam (ad quam frequentius proficiscuntur) respiciens, tanquam in rerum commutation locum viciniorem, ac populi fideliorisamicitiæ servandæ commodiorem. Qui vero his currubus præfecti sunt, vulgari gentis nomine Quenar appellantur, singulis diebus, si ita beneplacitum est, aut exigit necessitas, centum & quinquaginta millia passuum, id est triginta millia Gothica, sive Germanica, conficientes: currusque eorum animalium non minoris gravitatis, quam equorum reputantur. (Olaus Magnus 1555: 597)

De tama renarna spännas för fordon och dragas med största lätthet öfver slätt och bygd de tyngsta vagnar, lastade med varor, som utgöras af dyrbara skinn och tyger, och med olika slags fisk; ty lapparna äta hufvudsakligen fisk och lifnära sig af den aldrig trytande fångsten i de fiskrika vattendragen, såsom jag ytterligare längre fram skall visa på tal om deras olika sysslor. Deras färd ställes alltså genom de släta dalgångarna hän mot Norge dit de oftast resa, såsom varande den närmaste platsen för varuutbyte, likasom det äfven lämpar sig bäst för dem att genom besök där söka vidmakthålla en trogen vänskap med detta folk. De, som sköta dessa fordon, kallas af folket gemenligen kvenar (Quenar), och de kunna, om så behagas eller nöden så kräfver, köra 150 romerska mil, det vill säga 30 götiska mil, 30 götiska eller tyska, om dagen; [...] (Olaus Magnus 2010: 805–806)

Den svenske forskeren og spesialisten i samiske språk, professor K.B. Wiklund, mente i sin tid at det at kvenene skulle ha vært «kørsvenner» for samene, var «apokryfisk», selv om han medgir at Olaus Magnus var vel

kjent med forholdene i Vesterbotten (Wiklund 1896: 108). Også historikeren Kyösti Julku (1986: 11) tolker teksten på samme måte. Dette tror jeg kommer av at Wiklund og Julku rett og slett har misforstått teksten. Olaus forteller her om handelsfolk som reiser til samene i Norge med handelsvarene sine; i frasen «Iter itaque eorum» viser *eorum* ('deres') til nordboerne, ikke til samer. Ordet «Quenar» refererer til folk som var skysskarer for handelsfolkene. Dette kommer tydelig fram i Olaus' andre storverk, *Carta Marina* (1539), et kart over de nordiske landene. Kartet er meget detaljert med masse bilder og tekst. Der fins det blant annet et bilde av folk som er på vei til Norge fra «Lappia occidentalis» i en slik vogn som Olaus beskriver i teksten over. Ved vognen står det skrevet to ord: *berkara* og *qvenar*. Så han mener at kvenene fungerte som skysskarer for birkarler. Om «berghara», birkarler, och deres sysler med «lapper» skriver Olaus i kapittel IV: 5, og forholdet mellom dem beskriver han som meget fredelig og vennskapelig.

Charta Marina gir oss et godt bilde om hvordan Olaus Magnus – og hans samtidige – oppfattet de geografiske forholdene rundt Botniske havet. På østsiden lengst sør er *Finlandia* (med parallellnavnet *Finningia olim regnum*), så *Tavasthia*, så *Bothnia Orientalis*, så mot bunnen av Botniske bukt *Lappia Orientalis*, på vestsiden fra nord mot sør *Lappia Occidentalis*, så *Bothnia Occidentalis*, så *Helsingia* på høyde av *Finlandia*. *Carelia* er ved siden av *Bothnia orientalis*, nord for bunnen av Bottenviken er *Scricfinnia*; her finner vi også Savolax, «Sagolax», skrevet med liten skrift. Noe «Bothnia Aqilonarem» er ikke å finne på kartet, så vi må anta at i Olaus' tankeverden overlappet *Lappia* og det nordligste *Bothnia* hverandre, slik de har gjort langt ut i nyere tid: Övertorneå sogn strakk seg langt opp i nord, mens det var ulike områder med navnet Lappmark på øst- og vestsiden av det (se for eksempel kart over «Wästerbottn» av Svab og Wallman 1796).

Vi konstaterer at forskernes «Kvenland» hos Olaus hette *Bothnia*, delvis også *Lappia*.

Men hvor kommer de farande «kvenene» fra i Olaus' historieskriving? Dette ser ut til å være den eneste gangen begrepet blir brukt i den svenske middelalderlitteraturen, og også senere er det vanskelig å finne ordet i svenske tekster, i offisiell sammenheng aldri (dette viser for eksempel søking i *Riksarkivet*). *Kven* eller *kvän* er altså ikke noe svensk ord. Det må antas som sikkert at Olaus hadde hørt nordmenn bruke ordet i Torneå

(jf. hva Olaus fortalte om markedene i Torneå i kapittel 1: 20), eller et eller annet sted i Västerbotten. Så han hadde rett og slett misforstått ordet siden han bare hadde hørt det i forbindelse med handelsturer til Norge, og tenkte at ordet bare siktet til de finskættede som kjørte med rein til Norskekysten.

8 Kven og Kvenland i kontinuerlig bruk i Norge?

Folkenavnet *kven* og områdenavnet *Kvenland* har altså vært brukt om finskættede og deres bosetningsområde i middelalderen i hvert fall blant nordmenn og islendinger. Men det er verdt å merke seg at i tillegg til i sagaer dukker *Kvenland* opp bare i Nikulás Bergssons *Leiðarvísir og borgarskipan* fra 1150-tallet. Ordet *kven* er i dokumenter fra den egentlige middelalderen siste gang å finne i en islandsk annal fra 1271. Så er det nesten 300 års pause før «hwener» dukker opp igjen i et brev fra 1530 skrevet av fogden Hans Erikssön fra Sørvær.

Hvordan var det fremover? Er det i bruken av ordene en kontinuerlig sti fra middelalderen og frem til moderne tider? Lars Elenius (2019: 119 f., 141) mener at folkegruppen kvener gjennom historien har vist til finskættede mennesker i den nordlige Fennoskandia, men at betegnelsen *Kvenland* på området rundt Bottenviken forsvant under middelalderen, da området ble innlemmet i Sverige. Likevel bruker en del transnasjonelle etnopolitikere dette som et etnisk hjemland i argumentasjonen sin.

Og dette stemmer når det gjelder eksonymet *kvensk* og kvensk etnisitet. Da den egentlige kvenske bosetningen i Nord-Norge ble til fra begynnelsen av 1700-tallet og framover, var det ingen tvil om hva den finskættede befolkningen som stort sett kom fra Nord-Sverige og seinere også fra Nord-Finland, burde kalles: De var *kvener*.¹²⁾ At dette navnet ble systematisk brukt om dem, går fram av ministerialbøkene f.eks. for Talvik prestegjeld (*Digitalarkivet*, personsøk, søkeordet *qvæn*).

En del folk med epitetet *kven* hadde visst nok bosatt seg i Nord-Norge allerede før. I Hans Oluffsenns «Relation» fra 1595 er epiteter tilsvarende *kven* å finne hos mange skattemenn (*Oluff Quenn, Hans Quenn, Lauritz Quenn, John Quenne* osv.). Oluffsenn beskriver kvener også som skatteoppkrevere:

12) Om flytterutene f.eks. Henninen 1972: 66–71; Niemi 1977: 39; Haukedal 1980: 152.

Uahnseett at di [«finner» = sjøsamer] icke bruge nogitt aff Sueriges Cronins eigendomb, Entten schouff, Marck, eller Fische wand, meeden baade Niells Orewang¹³⁾ med de andre quener och Lapper bruge Norgis Cronins eigendomb paa denne side Kiölen, Och dogh ther icke giffue nogen Rettighed till Kongen udi Danmack. (Hans Oluffsenn 1595)

Ordet *kven* har blitt brukt som eksonym også på 1600-tallet om de finskættede i Nord-Norge (se f.eks. Nielsen 1990: 88 f.), og slik ble de kalt langt ut på 1800-tallet. Det eneste unntaket jeg har funnet, er Knud Leem, prest og forsker i samisk språk. I sitt verk *Beskrivelse over Finmarkens Lapper [...]* (1767) bruker han ordet «fin(d)lænder» eller uttrykket «Bonde af den Finlandske Nation» om de finskættede så vel i som utenfor Norge. De samiskættede er i hans vokabular enten *lapper* eller *finner*, iblant bruker han uttrykket *finner eller lapper*. (Leem forklarer bruken av etnonymen f.eks. på s. 6–10; se også s. 344, 380 f.)

Men hvordan var det med områdenavnet *Kvenland*? Ble det brukt, og i tilfelle, om hvilket område?

Den ovennevnte befalingsmannen Hans Oluffsenn på Vardøhus skrev i sin relasjon også om «finderne» i Porsanger som bekjente at «[...] en Kiøbmand aff Queneland, wed Naffinn Hendrich Lassen, haffuer thagett thre allne vårkede udi schatt aff huer mandt [...]». Altså var navnet *Kvenland* i bruk på hans tid.

Områdenavnet *Kvenland* har overlevd også 1600-tallet. I manntallet til Henrik Adelaer finner man fire skattemenn født i «Quen(n)eland»; en av disse har epitetet «Find», resten blir identifisert ved farsnavn. Tre ble skattlagt under Vadsø tingsted, én under Alta tingsted. (*Henrik Adelaer i Finnmark 1690*: 184, 195, 197, 201, 231.)

Navnet *Kvenland* dukker opp noen ganger også i tekstene fra 1700-tallet. Thomas von Westen, «samenes apostel», skrev i sin *Topographia Ecclesiastica. Finmarckia 1717* om samenes «afgudsstæder», og blant dem var «Allateniargalda (een Steen paa Altenæs som ved Konst skal være ført fra Qvæne Land» (von Westen 1934: 109). Biskop Eiler Hagerup i Trondheim meinte i sin «Skrivelse til Missions Collegium» 10. februar 1729 å vite at

13) Om lappefogden Nils Oravain(en)s affærer i Norge og Sverige, se f.eks. Enewald 1920: 101–144, Nielsen 1990: 75, 82, 88

Qvæner at forklare, da har jeg hidtil icke andet Begreb om demm, end at der er et Stjikke Land imellen Finmarken og Sverrige, som heeder Qvæneland, udi hvilked den Kjøbstad Torna ligger. Dette Lands Indbyggere kaldes Qvæner, ere Svenske, som reise herover til Finmarken, og deels med at sælge Brændeviin trækker til seg de beste Varer, som ibland Finnerne kand findes, deels sette sig ned i Finmarkens Fjorder for at fiske i Elvene, og med Smedde Kunst nære seg. (Etter Lindkjølen 1995: 42)

Det virker som om von Westen, som virket som misjonær i Nord-Norge, siterte stedets folk, mens biskop Hagerup kanskje hadde kjennskap til eldre litteratur hvor han hadde hentet begrepet *Kvenland* fra. Visstnok foretok også Hagerup visitas i Nord-Norge, men kom ikke lengre enn til Dverberg på Andøya (Lysaker 2009).

Forekomsten av navnet *Kvenland* i tekster fra 1600- og 1700-tallet trenger ikke nødvendigvis å bety at navnet på folkemunne har overlevd siden middelalderen. Store deler av den bevarte sagalitteraturen ble funnet på Island på slutten av 1600-tallet og fraktet til København (*Wikipedia.no*, artikkel «Sagalitteratur») hvor den sikkert vakte stor interesse og ble kjent blant akademikere. Denne sagalitteraturen var da antakelig tilgjengelig for de ovennevnte skribenter som studerte ved Københavns universitet. En engelsk historiker, John Spelman, utga en biografi på latin om Alfred den store i 1678, og også utdrag av Ottars beretning var med (*Cvena land* = *Quenlandiea*, *cvenar* = *Queni* i Spelman 1678: 206). I det hele tatt, middelalderse prosaklassikere var sikkert, i hvert fall til dels, tilgjengelige på biblioteket ved Københavns universitet, og embetsmenn kjente til dem.¹⁴⁾ Men f.eks. *Historia Norwegie*, som er en viktig kilde i denne sammenheng, ble først funnet av P.A. Munch i Skottland i 1849 (Karlsen 2003).

Men hvis vi går ut fra at navnet *Kvenland* var noe som var brukt på 1600–1700-tallet også utenfor de litterære kretsene, hvor var dette «Kvenland» da? Ovennevnte Henrik Adelaer forklarer om de manntallsførte på Vadsø tingsted at «Af finnerne skal der fra fieldbyerne oc Qveneland til en 20 vere nedkomne, de øfrige alle føde her i landet» (side 201), så vi kan se at slike fjellbyer som Kautokeino («Koutken»), Enare («Indiager»), Utsjok («Aritzby») eller Talvadas («Juxby») som mange i manntallet hadde flyttet

14) Personlig informasjon fra professor Einar Niemi 23.2.2021.

fra, og som tilhørte det norsk-svenske fellesområdet, etter Adelaers oppfatning ikke var en del av Kvenland.

Biskop Eiler Hagerup visste at Kvenland lå mellom Finnmark og Sverige, beboerne er svensker men kalles *kvener*, og at Torneå by lå der (se sitatet ovenfor). Ellers står det i de ovenfor siterte tekstene ikke noe mer om Kvenlands beliggenhet, men siden alle gjelder forhold i Nord-Norge, kan man anta at «Kvenland» lå i rimelig avstand derfra.

Vi har likevel en skribent fra 1700-tallet som har nøyaktigere opplysninger om hvor «Kvenland» lå. Den danskfødte major Peter Schnitler nevner navnet *Qvænland* flere ganger i grenseeksaminasjonsprotokollene sine (1742–1745, utg. 1929, 1962 og 1985. Om Schnitler se Tretvik 2009). Han kom på sine feltreiser i kontakt med kvener i Troms og Finnmark og brukte dem som vitner for forholdene i grenseområdene i nord og bruksarealene for de forskjellige folkegruppene.

Schnitler har i sine protokoller to forskjellige definisjoner av «Qvænland». Ett av sine vitner, Hans Hansen bosatt i Lyngen, introduserer Schnitler slik:

Qvæn født i *Qvænland*, (som er et Lansdkap strekkende sig 8 Miile fra Tornestad i Nord, hvoraf Folk udskrives til Soldater) af Qvæne-Forældre, døbt i *Øvre-Torne* Kirke paa Landet, opfødt hos hans Forældre, med hvilke han har fløttet hidover til Norge til denne *Løngens-Fiord*.

(Schnitler 1929: 348–349)

Her omfatter Kvenland bare Tornedalen opp til omtrent Juoksenki, altså området til Torneå by og datidens Övertorneå sogn.

Den andre definisjonen tar utgangspunkt i vitneutsagnet til Mikkel Pelleg, «født af *Qvæne*-Forældre, ½ Miil Vesten for Tornestad» (Schnitler 1929: 359). Den lyder:

Qvænland kaldes her den District i Sverrig, 2 ¼ Miil Østen, og 2 ¼ Vesten for Torne Stad, strekkende sig op efter Torne- og andre Elve i Nordnordvest en 40. Miile ad de Norske Grændser; Af dette Qvænland skal en 30. Miile langs med Elvene af Bønder og Berg Verks Folk, som tale det *Ost-Finnlandske* Sprog, være beboede, og skeer Udskrivningen paa Bønder-gaardene til det Svenske Vester Botniske Regiment; de øvrige 10. Miile, nærmest Norge, som er u-dyrkelig Land, indehaves og besiddes af Svenske Østlapper.

(Schnitler 1929: 410–411)

Etter denne forklaringen skulle Kvenland ha omfattet omtrent området fra Torneå by og oppover elven helt til Muonio, altså hele det gamle Torneå sogn. Dette var et område der finskættede bønder var i majoritet i forhold til samer. Dette Kvenland var altså betydelig større enn det som ble presentert i forbindelse med vitneutsagnet fra Hans Hansen. Men i tillegg inkluderer Mikkel Pelleg i Kvenland også Torne lappmarker. I vitneutsagnet Schnitler refererte, ramser han opp en hel del lappbyer som ifølge ham ligger i «Qvænland»: Jukkasjärvi («Jokasjarf»), Enontekiö («Enotekies»), Kautokeino («Kotokeino»), Ávjovári («Afjovara»), Karasjok («Karasjocky»), Tana («Teno»), Utsjok («Otjojocky»; Schnitler 1929: 360 f.). Om de fire sistnevnte sies det at disse «skal ligge Norden og Østen for Lands Kiølen paa *Norsk Grund*». Vi kan forstå dette slik at Mikkel Pelleg mente at alle stedene i Tornedalen og Torne Lappmark, samt tilstøtende svensk-norske områder hvor det bodde «kvener», tilhørte det området som hette *Kvenland*.

Jeg tolker Schnitler slik at siden han skriver at «*Qvænland* kaldes her den District i Sverrig [...]», har han vel hørt de norskspråklige informantene bruke navnet *Kvenland* om et eller annet sted i nabolaget som er bosatt av finskættede, men den geografiske definisjonen har han fått fra sine informanter fra Kvenland. Den snevreste definisjonen stammer fra Hans Hansen, som hadde flyttet over til Norge som barn med sine foreldre og som da vel har oppfattet Kvenland som det området han selv hadde erfaringer fra. Schnitler hadde større tro på den forklaringen som Mikkel Pelleg kom med, Mikkel var jo en voksen mann med familie og hadde fungert som handelsmann rundt omkring på Nordkalotten før han bestemte seg for å bli fastboende i Lyngen (om Mikkel Pelleg, se Bratrein 1986). Men hva var egentlig dette Kvenland som Mikkel beskrev for noe? Her må vi spørre hva slags egenspråklig navn – om noe – han oversatte til *Kvenland*. Navnet *Kvenland* var uansett noe han hadde hørt i Norge, eller i det minste, fra nordmenn, ikke fra kvener.

Ovenfor så vi at Pellegs Kvenland omfattet hele Tornedalen samt alle lappmarker og til og med det svensk-norske fellesområdet. Jeg har i en tidligere artikkel (Söderholm 2018) behandlet denne problematikken og kom der fram til at etter all sannsynlighet var Pellegs – og Schnitlers – Kvenland identisk med det området kvenene selv kalte *Lanta* eller *Lannanmaan*, og som nordsamene kalte *Láddi* eller *Ládde-eanan* (se Söderholm 2018: 515–517). Navnet «Torne-land» som også forekommer

i Schnitlers forklaringer, faller tydelig sammen med områdenavnet *Tornio*, altså Tornedalen, og siden det ikke var noe annet norsk navn å oversette *Lanta ~ Låddi* med, ble dette oversatt med *Kvenland*.

Jeg kommer til den konklusjonen at områdenavnet *Kvenland* var visst nok kjent på 1700-tallet for nordmenn i de nordlige strøkene og at de tenkte at kvenene – eller i hvert fall en del av dem – kom fra Kvenland, som var en del av Sverige, men at de ikke hadde noen klar mening om omfanget av dette Kvenland.

Men eksonymet var klart: De finskættede i Norge heter hos Schnitler uansett *kvener*. Disse definerer han slik:

De saakaldede Qvæner er fra Sverrige Torne-Lapland og Storfinland hid overkomne Svenske Bønder, som paa Norsk Grund have røddet og bygget, og blive stadig paa et Sted boendes, [...]. (Schnitler 1985: 56)

Når Schnitler skal forklare hva den slags folk i Tanadalen det fins som ikke er «Nordmenn», «Norske Söefinner» eller «Norske fjeldfinner», skriver han:

Men det er Qvæner, som her i Landet kaldes de *Svenske* Bønder, hvilke fra *Storfinland* eller *Torne-Land* hid overkomme [...]. (Schnitler 1962: 305)

«Storfinland» er i hans navnebruk storfyrstedømmet Finland, altså det «lille-Finland» uten østre siden av Tornedalen og Lappmarkene før grensetrekningen langs Torneelven år 1809 da Finland kom under russisk styre.

Men kvenene kan ha kommet også fra «Ost-Finland»:

[...] 16 Qvæner (saa kaldes her i Landet de fra Torne-Lapland og Ost-Finland overkommende Svenske Bønder) [...]. (Schnitler 1985: 54)

Hva Schnitler akkurat mener med «Ost-Finland», er ikke sikkert, men sannsynligvis et område i «Stor-Finland». Vi ser at etnonymet *kven* sikter ikke bare til beboere fra «Torne-Land» eller «Torne-Lapland», men også brukes om finskættede lenger sør og øst, altså om alle finskættede i den tidens Sverige og likeledes i Norge. At Schnitler til stadighet skriver «de saakallede Qvæner», må innebære at ordet *kven* for ham – vi husker at han var

dansk – hørte til det norske folkespråket, kanskje enda snevrere til det nordnorske folkespråket.

Navnet *Kvenland* ble ikke brukt i kirkebøkene fra 1700-tallet eller fremover for å markere fødestedet for innflyttede innbyggere. På 1700-tallet har alle som flyttet fra det gamle «Stor-Sverige», fått innført Sverige som sitt fødested. Etter grensetrekningen langs Torneelven blir *Finland* og *Storfinland* vanlige som navn på fødested for innflyttere i Nord-Norge. (*Digitalarkivet*, søkeord *Qvænland*, *Qvæneland*, *Quenland*, *Kvænland*, *Sverige*, *Sverrig*, *Finland*, *Finnland*, *Findland*; begrensning Finnmark og Troms.)

Konklusjonen er at begrepet *Kvenland* på nordnorsk folkemunne sannsynligvis har overlevd fram til 1700-tallet, men hvor stort dette området var og hvor akkurat det har ligget, var noe diffust. I det hele tatt virker det som om områdenavnet allerede var på vei ut av språket. Just Qvigstad, rektor ved Tromsø Seminarium, senere Tromsø offentlige lærerskole, og forsker i samisk og kvensk/finnsk, som selv var født og oppvokst i Lyngen, sier klart fra i sin avhandling om kvenene fra 1920 at navnet *Kvenland* «brukes nu ikke mer» (s. 3). Dette hindret ikke Qvigstad i sine *Lappiske eventyr og sagn* fortløpende og helt uten problemer å oversette slike samiske uttrykk som *Láddi* («Laddi») og *badjeriika* («baddjeriika») til *Kvænland* (se f.eks. 1927, 1928, 1929).

Eksonymet *kven* var i kontinuert bruk, men dette hadde ikke noen fast tilknytning til områdenavnet *Kvenland*, men betegnelsen ble brukt om alle finskættede som nordmenn kom i kontakt med.¹⁵⁾

9 To synsvinkler på de finskættede: norsk og svensk

Eilert Sundt, foregangsmannen i sosiologi i Norge, som drev med omfattende feltarbeid både sør og nord i landet og var godt kjent med det norske folkespråket slik det var på 1800-tallet, grublet over ordene *finn* ~ *finne* og *kven* i sin artikkel «Om finnerne» i *Folkevennen* 1863.

Om ordene *finn* og *finne* skrev han:

15) Om ordet *kven* som navn på dagens finskættede i Norge, et meget omdiskutert emne, se f.eks. Niemi 1990; Karikoski & Pedersen 1996: 1–4; Söderholm 1997; Anttonen 1999: 265–288; Storaas 2007: 285–294.

Det er forskjell paa Finner, Stamme-Forskjel imellem dem. Der er den Stamme, som vi Norske i Almindelighed benævne med det Navn **Fin** slet og ret (det udtales skarpt, som om der var skrevet Finn), og der er den Stamme, om hvem Folket paa den østlige Side af vor Halvø, Svenskerne, bruger det Navn **Finne**. Det er jo i Virkeligheden det samme Ord og Navn; men vi Norske paa vor og Svenskene paa sin Side have taget det i Brug særskilt for den af de to finske Stammer, som hver kom mest i Berørelse med og altså kjende best: Nordmennene traf sine Finner paa de nordlige Høifjeldene og paa Ishavskysterne (*Finmarken* i Ordets videre Betydning), hvor de altid have gjort et underligt Indtryk [...] og Svenskerne have i Aarhundreder havt med de Finner at gjøre, som allerede fra først af have ført et bosiddende og altsaa efter vor Begreber mere manerligt Liv i Skovbygderne nord og især øst om den Botniske Bugt (Finland). (Sundt 1863b: 529–530)

Han behandler videre hva slags ord man har brukt om folk på Finnskogen, og mener at ordet *finne*, som der ble brukt ved siden av det norske ordet *kven*, er lånt fra den svenske siden av grensen hvor «skogfinnene» hadde bodd allerede tidligere og deretter flyttet til norsk side av grensen. Om de finskættede i Nord-Norge brukte Sundt konsekvent ordet *kvæn* (se for eksempel Sundt 1850, 1863a, 1863b). Altså mente Sundt at på norsk var ordet *kven* gangbart om de finskættede uansett hvor de bodde eller kom fra, og ikke var begrenset til beboere i de nordlige strøkene.

Ivar Aasen var enig med Sundt. I *Norsk Ordbog* (1873) definerer han ordene *finn* og *kvæn* slik:

finn m. 1) Finn, Mand af det finske Folkeslag [...] (Af svenskerne kaldet «Lappar», medens derimod Svensk Finne er vort Finlending eller Kvæn).

kvæn, m. Finlænder, Person af det kvænske Folkeslag. Nordl. (Fl. Kvæner). G.N. Kvenir. – kvænsk, adj. finlandsk, henhørende til Kvænerne.

Vi ser at det norske ordet *finn* hos Aasen betyr det samme som det svenske ordet *lapp*, i dagens språk *same*, mens *kvæn* viser til samme folkeslag som ordet «finlænder». Dette er ikke å finne i ordboken – Aasen har vel ment at det var dansk. Men *finnlending* er med: «*finnlending*, m. Indbygger af Finnland (ved Østersøen). Jf. Kvæn». Så selv om ordet *kven* etter Aasen har preg av å være nordnorsk, noe Sundt altså ikke mener, viser det likevel til de finskættede generelt, uten geografisk begrensning.

Men vi kan ikke se bort fra at det har vært en del nasjonalistiske strømninger i luften da det mot slutten av 1800-tallet og framover ble heftig diskusjon om folkenavnene *finn(e)* og *kven*. En som heftig kjempet mot at ordet *finne* ble stadig mer brukt om finlendere i Finland (og delvis også kvener i Norge), var kulturgeografen og Venstre-politikeren Amund Helland, som i sin *Topografisk-statistisk beskrivelse over Finmarkens Amt* blant annet skrev:

Det er rigtigt, at benævnelsen lappisk og kvænsk ikke kan give anledning til misforstaaelse, hvilken ligger nær, naar benævnelsen finner bruges baade om Finmarkens nomader og om kvæner eller finlænderne. Men paa den anden side bør jo ikke svenske betegnelser indføres i vort sprog og i vore love. [...] Kvæner er den norske benævnelse paa beboerne af Storhertugdømmet Finland, og denne benævnelse kvenir er urgammel i Norge og benyttes allerede paa Harald Haarfagres tid. (Helland 1906: 76)

Jeg mener disse «nasjonalistene» hadde rett.

Når vi analyserer tekster fra middelalderen der de finskættede eller deres bosted er nevnt, ser vi at ordet *kven* eller navnet *Kvenland* blir brukt når teksten forteller om hendelser eller forhold sett fra norsk synsvinkel, mens tekstene med ordet *finne* eller navnet *Finland* beskriver saksforhold fra svensk perspektiv. Det norske synet er rettet mot de finskættede nordfra, mens svenskene betrakter de finskættede sydfra. Dette er naturlig, siden nordmenn kom i kontakt med de finskættede i den nordlige delen av Fennoskandia, og svensker mest i den sørlige delen av det området vi i dag kaller Finland. Vi må likevel være forsiktige, siden det her er fare for ringslutninger som jeg nevnte i forbindelse med sagatekster og plassering av dem på nord–sør-aksen.

Men innebærer denne dikotomien i henholdsvis vestlig og østlig ordbruk at finner og kvener var to adskilte folk? Jeg tror at nordmenn i middelalderen har kalt de finskættede *kvener* uansett hvor de kom fra. Det var bare slik at de på grunn av geografiske forhold vanligvis møtte finskættede i de nordlige strøkene av Fennoskandia. Men bruken av ordet *kven* i Norna-Gests þáttur ved siden av folkenavnet *kurer* beviser at ordet også kunne brukes om fjernere finskættede ved Østersjøen. Og hvis det er riktig at Adam av Bremens *terra feminarum* er en misforståelse av navnet *Kvenland*, er også dette et bevis på at ordet også kunne referere

til finskættede i sørligere strøk. *Kvenland* har da helt enkelt i norrøn språkbruk betydning 'det området hvor det bor kvener, det vil si finskættede' uten noen nærmere geografisk begrensning; navnet kunne også referere til det sørlige Finland hvis det ble tale om forholdene der.

Som motargument kunne man her bruke Egils saga Skalla-Grímssonar, der både *Finland* og *Kvenland* blir nevnt som navn på to adskilte «land». Men jeg tror at her – som i Fundinn Noregr og Hversu Noregr Byggðist – har sagaforfatteren kjent til begge navnene, det ene brukt av nordmenn og det andre av svensker, men han har vært usikker på valget mellom de to navn, og så for sikkerhets skyld tatt med begge to.

Den eneste av de analyserte tekstene som er fortalt fra norsk synsvinkel og der navnet *Finland* står alene uten navnet *Kvenland*, er sagaen om Olav den helliges herjing i «Herdalar» i sørlige Finland. Også innbyggere i denne delen av Finland er etter sagaen *finner*. Sagaen er forfattet av Snorre Sturlason, som var en meget lærd mann, og sagaene om sveakongene Vanlande og Agne viser at Snorre kjente godt til at det i nærheten av Svitjod var et land som svenskene kalte *Finland*. Da var det også best å la kong Olav herje i «Finland», ikke i «Kvenland».

Hvor ordet *kven* kommer fra, er ukjent; de foreslåtte låneetymologiene mellom det finske ordet *kainu* og det norske ordet *kven* (f.eks. Vahtola 1980: 466–467 og Koivulehto 1995: 95–98) er alle utilfredsstillende, ergo også alle forsøk å knytte en sammenheng mellom stedsnavnene *Kainuu* og *Kvenland*. Folkenavnet *kainulainen* har siktet til – og sikter den dag i dag – til svensktalende befolkning, ikke til finskættede, og hvilket område det gamle områdenavnet **Kainu-* i russiske annaler har referert til, er usikkert (se Elenius 2018b; Söderholm 2018: 471 f., 510–512). Alle jevnførelser mellom *kvener* og *kainulaiset* eller *Kvenland* og *Kainuu* har bygget på antagelsen om en felles etymologi, og siden en troverdig etymologi ikke fins, faller hele grunnlaget for jevnførelsen bort.¹⁶⁾

Konklusjonen er at ordet *kven* i betydningen 'finskættede' er et genuint norsk ord, som unntatt nordmenn og islendinger ikke ble brukt av andre nordboer i middelalderen. Nordmenn har heller ikke hatt behov for – og kanskje heller ikke evne til – å skille mellom forskjellige slags finskættede,

16) Til og med Jouko Vahtola, som har foreslått den mest siterte etymologien i Norge mellom ordene *kainu* og *kven* (Vahtola 1980: 466 f.), har senere konstatert at jevnførelsen er så usikker at det ikke går an å bygge noen teorier på den (Vahtola 1995: 24).

mellom de finske «stammene». Kulturen og ikke minst språket har vært omtrent det samme uansett hvor i bosetningsområdet de har hørt hjemme. Hauksbók fra 1300-tallet (se avsnitt 4 ovenfor) nevner visst nok også Tavasteland, et landskap i det sørlige Finland, men utelater samtidig både Kvenland og Finland.

Siden eksonymet *kven* har referert til alle finskættede, har område-navnet *Kvenland* hos nordmenn og islendinger vist til et temmelig ubestemt område hvor disse «kvenene» bodde. Omfanget av området var avhengig av hvor langt øyet til opphavsmannen, skribenten eller fortelleren nådde, altså hvor stor del av bosetningsområdet til de finskættede – i sør eller nord – hans/hennes geografiske kunnskaper dekket. Det kunne være Tornedalen, men like gjerne Sør-Finland eller begge deler.¹⁷⁾

Også Lars Elenius (2018a: 494) har kommet til den konklusjonen at ordet *kven* er et norsk etnonym som ikke har blitt brukt av svensker. Men som jeg allerede innledningsvis nevnte, holder han seg likevel til den tradisjonelle oppfatningen om kvener, nemlig at det norske ordet har siktet til den finskættede befolkningen rundt Bottenviken, ikke til alle finskættede, og at Kvenland har vært bosetningsområdet til disse nordlige «finnene».

Bruken av det svenske ordet *finne* er mer problematisk. Det er sannsynlig at ordet hos skandinaver opprinnelig har vist til alle merkelige naboer som ikke var germanere, baltere eller slaver. Ordet er gammelt, og det blir nevnt allerede i Tacitus' *Germania* fra år 98. Men der blir også navnet *Aesti* nevnt, altså Estland. (Brooks 2013, avsnitt 45 og 46 i kapitlet «A treatise on the situation, manners and inhabitants of Germany».) Navnet *Aesti* har opprinnelig trolig referert til et geografisk område, østlig sett fra skandinavenes synsvinkel, og det var neppe knyttet til noen etnisk gruppe (Mägi 2018, kapittel 4. 1 «Estland(s) in the East»). Så det er usikkert om ordet *finn(e)* også har referert til andre østersjøfinske folk enn de finskættede samt samiskættede. I de middelaldertekstene jeg har behandlet ovenfor, gjør ordet ikke det; begrepene *Estland* og særlig *Karelen* dukker jo opp flere ganger i middelaldertekstene.

17) Ahola & Frog (2014: s. 65) diskuterer dette med etniske markører og konstaterer at det er på ingen måte sikkert at germaner eller slaver under vikingtiden klarte å skille mellom de ulike østersjøfinske språkene, så enda mindre mellom de finske stammedialektene.

Vi kan heller ikke være sikre på at svenskene i middelalderen har brukt ordet *finne* om alle finskættede. For det første dukker også ordet *tavast* opp her og der i offentlige dokumenter fra middelalderen, første gang allerede i et pavebrev fra år 1237, der Gregorius IX oppfordrer svenskene til å gå i korstog mot de hedenske «tauesti» i «Taufestia». Områdenavnet er å finne enda tidligere i formen *tafstalonti* på en runestein i Gävle (*Diplomatarium Fennicum*: <http://df.narc.fi/document/10>). Også område-navnene *Österbotten*, *Savolax* og *Satakunta* forekommer i dokumentene fra middelalderen, men disse navnene er ikke bygd på etnonym. Etnonymet *finne* forekommer temmelig hyppig som epitet i offentlige dokumenter fra middelalderen, særlig når det er snakk om folk fra Finland på svensk side av Østersjøen. Et eksempel er liste over nye medlemmer i S:t Gertruds gilde i Stockholm fra siste halvdel av 1400-tallet:

Nisse Porin (1420).	Broder Hans Kyle (1442).
Hans Kröpelin (1421).	Peder Nigelsson aff Abo (1446).
Claus nylending (1430).	Lasse Fynne (1459).
Olaff Fynne (1433).	Magnus alenninge (1472).
Nigels alendinger (1433)	Lasse Fynne (1472).
Jönis Fynne (1437).	Bertil Fynne (1472).
Her Göstaff Karlsson (1441).	Oleff Finne (1482).

(*Diplomatarium Fennicum*: <http://df.narc.fi/document/6726>; årstallene i parentes viser til det året medlemmene ble tatt opp i gildet.)

De fleste her som har fått sin nasjonalitet oppgitt, har fått epitetet *Finne*. I tillegg er der to fra Åland (*alenninge*) og én fra Nyland (*nylending*). Resten er blitt identifisert enten med farsnavn (*Karlsson*), med hjemstedet (*aff Abo*) eller med et slags etternavn (*Porin*, *Kröpelin*, *Kyle*). Det virker som om alle «vanlige finner» fra Finland er blitt identifisert som finner, uansett om de er tavaster eller savolaksere osv. Ålendinger og nylendinger kan antas å ha vært svenskspråklige.

Men det som ikke lar seg dokumentere, er om ordet *finne* er brukt om finskættede som var født og oppvokst utenfor det området som i middelalderen offentlig ble omtalt som Finland. Vi har bare Olaus Magnus' *Historia de gentibus Septentrionalibus* fra år 1555 som kilde fra nordligere områder. Hvordan vanlige folk, for eksempel helsingene, kalte de finskættede, vet vi ikke; i Helsingelagen fra ca. 1320 står det ingenting om

Finland, finner eller noe som kunne tolkes som å gjelde de finskættede (se Schlyter 1844). Sagaene og forfattere av middelaldersk sakprosa ser ut til å ha hatt folk fra «Svitjod» eller lenger sør som informanter når det gjelder kontakter med de finskættede.

I *Historia de gentibus Septentrionalibus* heter de finskættede i nord *bothnienses*, botninger, av og til også *finni*. I dag brukes ordet *bottning(e)* på finlandssvensk, og det refererer til den svenskspråklige befolkningen i Österbotten (*Ordbok över Finlands svenska folkmål*, søkeordene *bottning* og *bottninge*), mens tornedalinger i moderne svensk språkbruk er *finnar*.¹⁸⁾ Slik var det også på 1700-tallet. Misjonæren og kirkeherren i Jällivaara, Pehr Högström, skrev i sin udaterte bok *Beskrifning öfver de til Sweriges Krona lydande Lapmarker* år 1746 eller 1747 følgende:

Ty, så snart en Lapp, på de ställen jag varit, begynt som Nybyggare bruka jorden (hwilket i somliga Lapmarker som oftast sker), så blir han ock straxt Finne, bygger sig straxt hus, talar, kläder sig och lefwer som en Finne, ändock hans Syskon och slägtingar bo i Fjäll, tala Lapsta [*sic?*], kläda sig och lefwa i alt annat som Lappar. Och sådana Lappar, som på det sättet blifwit Nybyggare, har man swårt före at til alt deras opförande skilja ifrån annat Finskt folk. (Högström 1746/1747: 42)

Jeg er likevel tilbøyelig til å tro at ordet *finne* på svensk ikke nødvendigvis alltid har referert til alle finskættede. De hadde kanskje i tillegg et annet ord for nordlige «finner», men om det virkelig var *bottning(er)*, er ikke sikkert.

Det å finne ut hva slags geografisk område navnet *Finland* har referert til, er også problematisk. Boområdene til de finskættede kom så tidlig under svensk administrasjon at den offisielle navnebruken sikkert har rukket å påvirke den folkelige bruken allerede den første tiden vi har svenske dokumenter fra. Det mest sannsynlige er likevel at den svenske oppfatningen av *Finland* opprinnelig har vært like enkel som nordmennenes oppfatning av *Kvenland*: Finland var det området der det bodde «finnar», og som de hadde kjennskap til.

Min konklusjon er at både folkebetegnelsene *kven* og *finne* – i likhet med navnene *Kvenland* og *Finland* – har overlappet hverandre i middel-

18) I minoritetspolitiske sammenhenger kalles de *tornedalinger* og språket deres *meänkieli*.

aldersk språkbruk, og forskjellen i bruken kommer av to forskjellige synsvinkler, på den ene siden norsk og den andre svensk.

Kilder og litteratur

- Adam av Bremen 1993: *Beretningen om Hamburg stift, erkebiskopenes bedrifter og øyrikene i Norden*. Oversatt av Bjørg Tosterud Danielsen og Anne-Katrine Frihagen. Oslo.
- Adamus Bremensis: *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum*. [Ed. G. Waitz. Berlin 1876.] Tilgjengelig på http://www.intratext.com/IXT/LAT0975/_INDEX.HTM
- Ahola, Joonas & Frog 2014: Approaching the Viking Age in Finland. An Introduction. *Fibula, Fabula, Fact. The Viking Age in Finland*, ed. by Joonas Ahola & Frog with Clive Tolley, 21–86. Helsinki.
- Andersen, Kasper Holdgaard 2011: Saxo Grammaticus og Gesta Danorum. Tilgjengelig på <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/saxo-grammaticus-og-gesta-danorum/>
- Anttonen, Marjut 1999: *Etnopolitiikkaa Ruijassa. Suomenlähtöisen väestön identiteetin politisoituminen 1990-luvulla*. Helsinki.
- Bosworth, Joseph 1859: *The Compendious History of the World by Orosius*. London. Tilgjengelig på http://heimskringla.no/wiki/Ottars_reiseberetning
- Bratrein, Håvard Dahl 1986: Før i tida. Portrett av en «kven». – *Menneske og miljø. Årbok for Nord-Troms* 1986. 68–73.
- Bratrein, Håvard Dahl 2009: Ottar. Tilgjengelig på <https://nbl.snl.no/Ottar> (Lest 2020)
- Brooks, Edward Jr. 2013: *The Germany and the Agricola of Tacitus*. The Oxford translation revised, with notes. Tilgjengelig på <https://www.gutenberg.org/files/7524/7524-h/7524-h.htm>
- Bure, Anders 1631: *Pohjoismaiden kuvaus v. 1626*. Suomennos, johdanto, selitykset Tuomo Pekkanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. [Opptrykk 1985.]
- Danielsen, Bjørg Tosterud & Anne-Katrine Frihagen 1993: Innledning. – *Beretningen om Hamburg stift, erkebiskopenes bedrifter og øyrikene i Norden*. Oslo. 9–20.
- Digitalarkivet*. Tilgjengelig på <https://www.digitalarkivet.no/>
- Diplomatarium Fennicum*. Tilgjengelig på <http://df.narc.fi/search/>

- Diplomatarium Norvegicum*. – Tilgjengelig på https://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html
- Donner, Otto 1876: *Vertaileva Sanakirja Suomalais-Ugrilaisten kielten alalla*. II – *Vergleichendes Wörterbuch der Finnisch-Ugrischen Sprachen*. II. Helsinki.
- Ekrem, Inger 1998: *Nytt lys over Historia Norwegie – mot en løsning i debatten om dens alder*. Bergen.
- Elenius, Lars 2018a: Nationella minoriteters symboliska nationsbyg-gande. Föreställningen om Kvänland och Sápmi som nya former av etnopolitik bland finskspråkiga och samiskspråkiga minoriteter. *Historisk tidskrift* 138:3.
- Elenius, Lars 2018b: Were the «Kainulaiset» in the Kalix River valley Finnish or Swedish-speakers? *Acta Borealia* 35. 143–175.
- Elenius, Lars 2019: The dissolution of ancient Kvenland and the transformation of the Kvens as an ethnic group of people. On changing ethnic categorizations in communicative and collective memories. *Acta Borealia* 2019-2. 117–148.
- Enewald, Nils 1920: *Sverige och Finnmarken. Svensk finnmarkspolitik under äldre tid og den svensk-norska gränsläggningen 1751*. Lund. *Finlands medeltidsurkunder*. Samlade och i tryck utgifna af Finlands Stat-sarkiv genom Reinhold Hausen. I. Helsingfors 1910.
- Finlay, Alison & Þórdís Edda Jóhannesdóttir 2019: *The Saga of the Jómsvikings: A Translation for Students*. Berlin–Boston.
- Finnur Jónssen, 1886–1888: *Egils saga Skallagrímssonar tillige med Egils større kvad*. København.
- Finnur Jónsson, og Eiríkur Jónsson 1892: *Hauksbók udgiven efter de Aarnamagnæanske håndskrifter no. 371, 544 og 675, 4° samt forskjel-lige papirhåndskrifter. I. hæfte*. København.
- Finnur Magnússon & C.C. Rafn 1845: Om de af Erkebiskop Erik Walkendorff (henved 1516) samlede eller meddeelte Efterretninger om Grønland. København. [Grønlands historiske mindesmærker III.] Til-gjengelig i *Heimskringla*: [http://www.heimskringla.no/wiki/Blandede_Optegnelser_\(CCR/FM\)_-_Erkebiskop](http://www.heimskringla.no/wiki/Blandede_Optegnelser_(CCR/FM)_-_Erkebiskop)
- Forsgren, Arne & Anne Minken 2020: Kvener. Tilgjengelig på <https://snl.no/kvener> (Lest 2020)

- Gjessing, Gutorm 1947: Norwegian Contributions to Lapp Ethnography. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* Vol. 77, No. 1, pp. 47–60.
- Guðbrandur Vigfússon, & C.R. Unger 1860–1868: Orkneyinga saga. *Flateyjarbók*. Christiania. Tilgjengelig på https://heimskringla.no/wiki/Orkneyinga_saga#Fundinn_Noregr
- Guðni Jónsson.: Bárðar saga Snæfellsáss. *Íslendinga sögur*. Tilgjengelig på http://heimskringla.no/wiki/B%C3%A1r%C3%B0ar_saga_Sn%C3%A6fells%C3%A1ss
- Guðni Jónsson.: Egils saga Skalla-Grímssonar. *Íslendinga sögur*. Tilgjengelig på http://heimskringla.no/wiki/Egils_saga_Skalla-Gr%C3%ADmssonar
- Hans Oluffsenn 1599: *Om Nordlandene. Fordomb befalingsmand paa Wardøe-huus, hans Relation*. Danske kanselli, skapsaker, skap 15, pk 125A, AAAA. (Er å finne som PDF på internett.)
- Hansen, Lars Ivar 1984: Trade and markets in northern Fenno-Scandinavia A.D. 1550–1750. – *Acta Borealia* 2-1984. 47–79.
- Hansen, Lars Ivar 2000: Nordkalotten i følge Historia Norwegiae. *Olavslegenden og den latinske historieskrivning i 1100-tallets Norge*. Red av Inger Ekren, Lars Boje Mortensen og Karen Skovgaard-Petersen. København. 54–88.
- Haukedal, Geir 1980: *Den kvenske innvandring til Nord-Troms og Vest-Finnmark 1700–1865*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Bergen.
- Heikkilä, Mikko 2016: Varhaisuomen äännehistorian kronologia. *Sananjalka* 58. Turku. 136–158.
- Heimskringla*. <https://heimskringla.no/wiki/Forside>
- Helland, Amund 1906: *Topografisk-statistisk beskrivelse over Finnmarkens Amt*. II. *Befolkning og historie*. Kristiania.
- Hellquist, Elov 1903: Om Fornjótr. Arkiv för nordisk filologi 19. Lund – Leipzig. 134–140.
- Henninen, Terje 1972: *Den kvenske innvandring til Alta på 1700-tallet*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Trondheim.
- Henrik Adelaer i Finnmark 1690. Finnmark omkring 1700*. Fjerde hefte. Aktstykker og oversikter. Ved Martha Brock Utne og O. Solberg. Oslo 1938. [Nordnorske samlinger utgitt av Etnografisk museum. I.]

- Historia Norwegie*. Ed. by Inger Ekrem and Lars Boje Mortensen. Translated by Peter Fischer. University of Copenhagen 2003.
- Horgen, Gudlaug (oversetter) 1989: *Soga om Egil Einhendte og Ásmund Berserksbane; Tåtten om Norne-Gjest*. Oslo.
- Huldén, Lars 2013: *Finlandssvenska bebyggelsenamn*. Tilgjengelig på <http://bebyggelsenamn.sls.fi/>
- Häkkinen, Jaakko 2008: Keitä olivat lappalaiset? Tilgjengelig på <http://www.elisanet.fi/alkupera/Lappalaiset.html>
- Högström, Pehr 1746/1747: *Beskrifning öfver de til Sweriges Krona lydande Lapmarker Innehållande Kort underrättelse Så wäl Om Landets belägenhet och beskaffenhet i gemen, Som Des Inwånares tilstånd och Husholdning, deras seder, maner och lefnadsart, samt laster och widskepelser, m. m.* Stockholm.
- Íslendingabók*. Udgiven ved Finnur Jónsson. København 1930. Tilgjengelig på https://heimskringla.no/wiki/%C3%8Dslendingab%C3%B3k_-_Registre
- Itkonen, T.I. 1928: Lappalaisen «neljäntuulenlakin» alkuperä. Helsinki. [Suomen museo XXXV.]
- Itkonen, T.I. 1948: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945*. I. Porvoo.
- Jakobsson, Ármann 1998–2001: History of the Trolls? Bardar saga as an Historical Narrative. *Saga-book, Vol. XXV*. Viking Society for Northern Research. University College London. 53–71.
- Jansson, Sven-Bertil 2003: Inledning. *Erikskrönikan*. Stockholm. 7–23.
- Johannesson, Kurt 2010: Köldens poet. *Historia om de nordiska folken*, 1091–1102. Tilgjengelig på <https://litteraturbanken.se/>
- Johnsen, Oscar Albert 1923: *Finmarkens politiske historie aktmæssig fremstillet*. Kristiania.
- Julku, Kyösti 1986: *Kvenland – Kainuunmaa*. Oulu. [Studia historica septentrionalia. 11.]
- Julku, Kyösti 1987: *Suomen itärajan synty*. Rovaniemi. [Studia historica septentrionalia. 10.]
- Karikoski, Elin & Aud Kirsti Pedersen 1996: *Kvenane/dei finskætta i Noreg – språk, kultur og tilhøvet til nyinnvandrarar*. Tromsø.
- Keilhau, Balthazar Mathias 1831: *Reise i Öst-og Vest-Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen, i Aarene 1827 og 1828*. Oslo.

- Kerkkonen, Gunvor 1945: *Västnyländsk kustbebyggelse under medeltiden*. Helsingfors. [Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 301.]
- Kirkinen, Heikki 1963: *Karjala idän kulttuuripiirissä. Bysantin ja Venäjän yhteyksistä keskiajan Karjalaan*. Helsinki.
- Kirkinen, Heikki 1995: Karjalan historiaa juurista Uudenkaupungin rauhaan. – *Karjalan kansan historia*. Toim. Heikki Kirkinen, Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. Porvoo. 13–174.
- Koivulehto, Jorma 1995: Ala-Satakunnan Kainuu ja pohjoisen Kainuu. *Kielen ja kulttuurin Satakunta. Juhlakirja Aimo Hakasen 60-vuotis-syntymäpäiväksi*. Vammala. 71–104.
- Koivulehto, Jorma 1997: Were the Baltic Finns «clubmen»? On the etymology of some ancient ethnonyms. *You name it. Perspectives on onomastic research*. Ed. by Ritva Liisa Pitkänen & Kaija Mallat. Helsinki. 151–169. [Studia Fennica Linguistica 7.]
- Korhonen, Olavi 1982: *Samisk-finska båttermen och ortnamnsselement och deras slaviska bakgrund. En studie i mellanspråklig ordgeografi och mellanfolklig kulturhistoria*. Umeå. [Skrifter utgivna av dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå – Serie A dialekter nr 3.]
- Koskela Vasaru, Mervi 2016: *Bjarmaland*. University of Oulu.
- Lang, Valter 2020: *Homo Fennicus. Itämerensuomalaisten etnohistoria*. Helsinki.
- Larsen, Johannes 1996: *Norrøn saga. B. 1. Egil Skallagrimssons saga*. Oslo.
- Leem, Knud 1767: *Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og forrige Afgudsdyrkelse, oplyst ved mange Kaabberstykker*. Kiøbenhavn.
- Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen*. II: K–O. Begründet von A. D. Kylstra, fortgeführt von Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, Osmo Nikkilä. Amsterdam – Atlanta 1996.
- Lindkjølen, Hans 1995: *Nordkalotten. Oppdagelser – Ressurser – Misjon. Nordisk saga på 1700-tallet*. Vinterbro.
- Lipiec, Stanislaw 2017: Inspirations of Adam of Bremen. Comparative source criticism. London. 142–145. [Cer – Comparative European Research 2017.]
- Litteraturbanken*. <https://litteraturbanken.se/>

- Lysaker, Trygve 2009: Biskop Eiler Hagerup 1. *Norsk biografisk leksikon*. Tilgjengelig på https://nbl.snl.no/Eiler_Hagerup_-_1 (Lest 2020)
- Magerøy, Hallvard 2018: Snorre Sturlason. *Store norske leksikon*.
- Maliniemi, Helena 2009: *Kvenske elementer i den materielle hestekulturen i Varanger*. Tilgjengelig på <http://www.lyngshestlandet.no/images/Artikkel-Kvenskeelementeridenmateriellehestekulturenivaranger1.pdf>
- Minken, Anne & Jon Gunnar Arntzen 2019: Skogfinner. Tilgjengelig på <https://snl.no/skogfinner> (Lest 2020)
- Mortensen, Lars Boje 2003: Introduction. *Historia Norwegie*, Ed. by Inger Ekrem and Lars Boje Mortensen. Copenhagen. 8–48.
- Münster, Sebastian 1545: Septentrionales Regiones XVIII No. Tab. *Geographiae Claudii Ptolemaii Alexandrini*. Basel. Tilgjengelig på <https://www.doria.fi/handle/10024/123055>
- Münzer, Hieronymus 1493: Europa centralis et septentrionalis. *Liber Chronicarum*. Norimbergae. Tilgjengelig på <https://www.doria.fi/handle/10024/123053>
- Mägi, Marika 2018: *In Austrvegr: The Role of the Eastern Baltic in Viking Age*. Leiden – Boston. [The Northern World, Vol. 84.]
- Nesheim, Asbjørn 1953: Noen nordiske ord- og kulturlån hos samene. *Liber saecularis in honorem J. Qvigstadii, d IV aprilis A.D. MCMLIII editus*. Pars II. Oslo. 123–148.
- Nielsen, Jens Petter 1990: *Altas historie. Bind 1. De glemte århundredene 1520–1826*. Alta.
- Niemi, Einar 1977: *Oppbrudd og tilpassing. Den finske flyttingen til Vadsø 1845–1885*. Vadsø.
- Niemi, Einar 1990: Kven – et omdiskutert begrep. *Varanger årbok 1991*, Alta. 119–137.
- Niemi, Einar 2002: Forskning om kvenene. – *Kulturell identitet og regional utvikling*. Rapport nr. 8–2002. Red. av Thor Ola Engen. Høgskolen i Hedmark. 106–132.
- Niemi, Einar 2008: Hvem er kvenene? – *Kvenene – i går og i dag*. Ottar nr. 269.
- Niemi, Einar 2020: Kven. *Norsk historisk leksikon*. Tilgjengelig på <https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Leksikon:Kven>. (Lest 2020)
- Nimiarkisto*. Kotimaisten kielten keskus. <https://nimiarkisto.fi/>

- Norges historie. Theodricus munk – Historien om de gamle norske kongene. Historien om danenes ferd til Jerusalem.* Oversatt av Astrid Salvesen. Oslo 1969.
- Norrøn Ordbok = Leiv Heggstad, Finn Hødnebo & Erik Simensen: *Norrøn ordbok*. Oslo. [5. utg. av *Gamalnorsk ordbok* ved Marius Hægstad og Alf Torp. Kristiania 1909.]
- Olaus Magnus 1539: *Carta Marina*. Venezia. Tilgjengelig på https://no.wikipedia.org/wiki/Carta_Marina#/media/Fil:Carta_Marina.jpeg (Lest 2020)
- Olaus Magnus 1555: *Historia de gentibus Septentrionalibus*. Romae. *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. Tilgjengelig på <http://kaino.kotus.fi/fo/?p=main>
- Ortnamnsregistret*. Institut för språk och folkminnen. Tilgjengelig på <http://www.isof.se/sprak/namn/ortnamn/ortnamnsregistret/sok-i-registret.html>
- Pálsson, Heimir 2000: *Nøkkel til islendingesagaene*. Oslo.
- Peckanen, Tuomo 2014: De finnis cornutis. *Norlit* 33. Tromsø. 223–232.
- Perabo, Lyonel D. 2016: *Here be Heathens – The Supernatural Image of Northern Fenno-Scandinavia in Pre-Modern Literature*. Reykjavík.
- Petersen, Niels Matthias 1837: *Oldnordiske sagaer*. 12: Geografisk register. Tilgjengelig på *Heimskringla*: https://heimskringla.no/wiki/Geografisk_register
- Porthan, Henrik Gabriel 1788: Muinaisesta kveenien heimosta. [«De antiqua gente Qvenorum I», Aboa 1788.] *Henrik Gabriel Porthan. Valitut teokset*, 237–247. Kääntänyt, esipuheen ja johdannon kirjoittanut Iiro Kajanto. Helsinki. [Optrykk 1982.]
- Qvigstad, Just 1921: *Den kvænske indvandring til Nord-Norge*. Tromsø. [Tromsø Museums årshæfter 43 (1920). Nr. 1.]
- Qvigstad, Just 1927: *Lappiske eventyr og sagn 3. Lappiske eventyr og sagn fra Varanger*. Oslo.
- Qvigstad, Just 1928: *Lappiske eventyr og sagn 2. Lappiske eventyr og sagn fra Troms og Finnmark*. Oslo.
- Qvigstad, Just 1929: *Lappiske eventyr og sagn III. Lappiske eventyr og sagn fra Lyngen I*. Oslo.
- Rafn, C.C. 1852: *Antiquités Russes. D'après les monuments historiques des islandais et des anciens scandinaves*. Éditées par la Société Royale des Antiquaires du Nord. Copenhagu.

- Rask, Rasmus 1815/1823: Ottars og Ulfstens korte Rejseberetninger. *Samlede til dels forhen utrykte afhandlinger*. 1. Tilgjengelig på http://heimskringla.no/wiki/Ottars_og_Ulfstens_Rejseberetninger Riksarkivet. <https://riksarkivet.se/sok-i-arkiven>
- Røkke, Olav (oversetter) 1915: *Soga um Baard Snøfjellsaas*. Stjørdal.
- Sandal, Jon Julius (oversetter) 2016a: Norge blir funnet – Fundinn Noregr. Tilgjengelig på https://heimskringla.no/wiki/Norge_bli_r_funnet
- Sandal, Jon Julius (oversetter) 2016b: Hvordan Norge ble bebygd – Hversu Noregr byggdist. Tilgjengelig på http://heimskringla.no/wiki/Hvordan_Norge_ble_bebygd
- SAOB = *Svenska Akademiens ordbok*. <https://www.saob.se/>
- Saxo 1898 = Saxo Grammaticus: *Danmarks krønike*. Oversat af Fredrik Winkel Horn. Kjøbenhavn– Kristiania. Tilgjengelig på http://www.heimskringla.no/wiki/Danmarks_kr%C3%B8nike
- Saxo 2015 = Saxo Grammaticus: *Gesta Danorum – The History of the Danes*. Vol. I. Ed. by Karsten Friis-Jensen, translated by Peter Fisher. Oxford.
- Schalin, Johan 2008: Härdalar, namnet Karis och den första nedtecknade händelsen i Finlands historia. *Finsk Tidskrift* 2008:8. 415–429.
- Schlyter, D.C.J. 1844: *Samling af Sweriges Gamla Lagar. Sjette Bandet. Helsingelagen. Kristnu-Balken af Smålandslagen. Bjärk-öarätten*. Lund.
- Schnitler, Peter 1929: *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*. II. Ved J. Qvigstad og K.B. Wiklund. Oslo.
- Schnitler, Peter 1962: *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*. I. Ved Kristian Nissen og Ingolf Kvamen. Oslo.
- Schnitler, Peter 1985: *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*. III. Ved Lars Ivar Hansen og Tom Schmidt. Oslo.
- Schøning, Gerhard 1751: *Forsøg Til de Nordiske Landes, Særdeles Norges, Gamle Geographie hvorved Finmarkens og hosliggende Lapmarkers gamle Grændser og Strekning, Indbyggernes Oprindelse, Landets Ælde, samt andre saa vel Geographiske som Politiske Omstændigheder undersøges*. Kiøbenhavn.
- Sigurður Nordal 1944: *Flateyjarbók*. Reykjavik. Tilgjengelig på [https://heimskringla.no/wiki/Flateyjarb%C3%B3k_\(SN\)](https://heimskringla.no/wiki/Flateyjarb%C3%B3k_(SN))
- Simonsen, Povl 1957: *Ottar fra Hålogaland*. Ottar nr. 14.

- SNL = *Store Norske Leksikon*. Tilgjengelig på <https://snl.no/>.
- Spelman, John 1678: *Aelfredi Magni Anglorum Regis Invictissimi vita tribus libris comprehensa*. Oxonii.
- Spiridonov, A.M. 1992: Karelians in the North of Fennoscandia in the 11–13th Centuries – a View from the East. *Suomen varhaishistoria. Tornion kongressi 14.–16.6. 1991*. Toim. Kyösti Julku. Rovaniemi. 559–567.
- Storm, Gustav 1880: *Monumenta historica Norvegiæ – latinske Kildeskrifter til Norges Historie i Middelalderen*. Kristiania.
- Storm, Gustav 1888: *Islandske annaler indtil 1578*. Christiania.
- Storaas, Kari 2007: *Finland er bak oss, Norge er vårt land. Konteksters betydning for etniske endringsprosesser i Sør-Varanger*. Doktorgradsavhandling. Universitet i Tromsø, Institutt for sosialantropologi.
- Snorre 1869 = Snorre Sturlusonar: Saga Ólafs hins helga Haraldssonar. *Heimskringla eða Sögur Noregs konunga*. II. Redigert av N. Linder og H. A. Haggson. Uppsala. Tilgjengelig på Heimskringla: https://heimskringla.no/wiki/Saga_%C3%93lafs_hins_helga
- Snorre 1870 = Snorre Sturlusonar: Ynglinga saga. *Heimskringla eða Sögur Noregs konunga*. Redigert av N. Linder og H.A. Haggson. Uppsala. Tilgjengelig på https://heimskringla.no/wiki/Ynglinga_saga
- Snorre 1900a: *Ynglinge-saga*. Oversatt av Gustav Storm. – *Kongesagaer*. Kristiania. Tilgjengelig på *Heimskringla*: <https://heimskringla.no/wiki/Ynglinge-saga>
- Snorre 1900b: *Kongesogur*. Umsett ved Stenar Schjøtt. Kristiania. Tilgjengelig på <https://heimskringla.no/wiki/Ynglinga-soga>
- Snorre 1930 = Snorri Sturluson: *Kongesagaer*. Oversatt av Alexander Bugge og Didrik Arup Seip. Oslo.
- Snorre 1964 = *Snorre Sturlasson. Kongesagaer*. Oversatt av Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip. Oslo.
- Snorre 1995 = Snorre Sturluson, 1995: *Norges kongesagaer*. I. Språklig bearbeidet av Kjeld-Willy Hansen, John Larsen og Dyré Vaa. Oslo.
- Sundt 1850: *Beretning om Fante- eller Landstrykerfolket i Norge. Bidrag til Kundskab om de lavaste Samfundsforholde*. Christiania.
- Sundt, Eilert 1863a: *Dagbok på en reise til Nordland og Finnmark*. Eilert Sundts privatarkiv Ms.8° 2412. Nasjonalbiblioteket.

- Sundt, Eilert 1863b: Om Finnerne. *Folkevennen. Et Tidsskrift udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme. Tolvte Aargang*. Kristiania. 527–571.
- Svab, Anton & Clas Wallman 1796: *Charta öfver Wästerbottn och Svenske Lappmarcken*. Tilgjengelig på https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/K0002342_00001#?c=&m=&s=&cv=&xywh=2167%2C3831%2C5537%2C3636
- Söderholm, Eira 1996: Sadat sotaisat tšuudit – Uusi selitys saamen čuđđi-sanalle. *Vieraan ymmärtäminen – Kirjoituksia kielestä ja kulttuurista*. Toim. Sirkka-Liisa Hahmo & Osmo Nikkilä. Helsinki. 105–119.
- Söderholm, Eira 1997: Kveenit – suomalaisia siirtolaisia vai Norjan kansallinen vähemmistö. *Sukutieto* 2/1997, Helsinki. 6–8.
- Söderholm, Eira 2018: *Lantalaisia* Suomessa ja *suomalaisia* Lannassa – vai kuinka se entiseen aikaan menikään? Kirjalliset lähteet kertovat. *Kuinka mahottomasti nää tekkiit – Juhlakirja Harri Mantilan 60-vuotispäivän kunniaksi*. Toim. Sisko Brunni, Niina Kunnas, Santeri Palviainen ja Jari Sivonen. Oulu. 471–526. [Studia humaniora ouluensia 16.]
- Saarikivi, Janne 2006: *Substrata Uralica – Studies on finno-ugrian Substrate in northern russian dialects*. Helsinki.
- Saarikivi, Janne 2019 [2007]: Päijänne. – *Suomalainen paikannimikirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Tapio Palvelut Oy / Karttakeskus. Tilgjengelig på http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk63b/SuomalainenPaikannimikirja_e-kirja_kuvat0n.pdf
- Tarkiainen, Kari 2008: *Sveriges Österland. Från forntiden till Gustav Vasa*. Stockholm.
- Thingsaker, Bjørn 2018. Finner. Tilgjengelig på <https://snl.no/finner>. (Lest 2020)
- Tretvik, Aud M. 2009: Jurist og Offiser Peter Schnitler. *Norsk biografisk leksikon*. Tilgjengelig på https://nbl.snl.no/Peter_Schnitler (Lest 22.2.2021)
- Vahtola, Jouko 1980: *Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus*. Rovaniemi. [Studia historica septentrionalia 3.]
- Vahtola, Jouko 1995: Keitä olivat kveenit, kainulaiset ja pirkkalaset? *Hii-denkivi. Suomalainen kulttuurilehti* 1/95. 22–27.

- Wallerström, Thomas 1995: *Norrbotten, Sverige och medeltiden. Problem kring makt och bosättning i en europeisk periferi*. 1. Stockholm. [Lund Studies in Medieval Archaeology 15:1.]
- Westen, Thomas von 1934: *Topographia Ecclesiastica. Finmarckia 1717. Finmark omkring 1700. Aktstykker og oversikter. Annet hefte. Topografika 1683–1717*, 78–118. Ved Martha Brock Utne Brendel og O. Solberg. Oslo. [Nordnorske samlinger utgitt av Etnografisk museum. I.]
- Wiklund, K.B. 1896: Om kvänerna och deras nationalitet. *Arkiv för nordisk filologi* 12. *Ny följd* 8. Lund. 103–116.
- Wikström, Sten 1982: *Norrbotten – En studie om gränser*. Luleå.
- Winkel Horn, Frederick 1876: Fortælling om Norne-Gest. *Nordiske Heltesagaer*. Kjøbenhavn. Tilgjengelig på http://heimskringla.no/wiki/Fort%C3%A6lling_om_Norne-Gest
- Zachrisson, Inger 1994: *Herdalir i Finnland – Finnlandinga i Herdala. Odlingslandskap och fångstmark. En vänbok till Klas-Göran Selinge*. Stockholm. 337–346.
- Ziegler, Jacob 1532: *Octava tabula continet Cheronnesum Schondiam, Regna autem potissima Norduegiam, Sueciam, Gothiam, Findlandiam, Gentem Laponas*. Strassburg. Tilgjengelig på <https://www.doria.fi/handle/10024/33538>
- Aasen, Ivar 1873: *Norsk Ordbog med dansk Forklaring*. Christiania.